

МАХТУМКУЛИ

Творчість класика туркменської літератури Махтумкулі, який жив у XVIII ст., справила значний вплив на подальший розвиток туркменської поезії. В книжці представлено кращі вірші великого поета.

ОЦИФРУВАННЯ
КНИГ

hurtom.com

ПЕРЛИНИ СВІТОВОЇ ЛІРИКИ

МАХТУМКУЛИ

МАХТУМКУЛІ

ПОЕЗІЇ

З туркменської

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1983

С (Туркм)
М36

Упорядкування, переклад і передмова
Павла Мовчана

М $\frac{4702540200-178}{M205(04)-83}$ 178.83

© Упорядкування, передмова,
український переклад — ви-
давництво «Дніпро», 1983 р.

СПІВУЧІ ЛІНІЇ ПІСКІВ

Ім'я Махтумкулі стало символом самої туркменської пісні, пісні серед пісків.

Піски, всюди піски... Червоні, чорні, жовті, підсинені, струмливі, ростучі, западливі, вірні, згубні, підступні, рятівні, гарячі, холодні, ніжні, жорстокі... Як саме життя. Пісок — це символ часу. Бо — тече, засипає сліди, міняє лик земний, загрожуючи все стерти, вкрити товстим шаром забуття. Пісок — і символ часу, і його міра. Він пересипається з місця на місце, перемандрує з однієї далечини в іншу. Пісок свавільний і може засипати живе русло річки, але, наткнувшись на сталу нерухомисть гір, він повертає і тече вниз засудомлених кам'яних хребтів. Воля піску, його хвилястість, рокованість, плинність, немилосердність зумовлює «міцноту» і тривалість пісні. Пісня тут мусила стати зцементовуючою серцевиною цієї струмливості-пересипання надовколишнього світу і буття. Мелодія її тонко-піщана, лінія її міцна, як волосінь, і снується вона згори донизу, по поверхні, затим — знизу вгору, аби опісля обрушитись обтяжено-змістовно.

Каракала — Чорна фортеця. Так перекладається назва районного центру, де живуть нащадки одного з найдавніших туркменських племен — гоклени. Але назва Каракала вже втратила свій попередній зміст

і звучить уже по-іншому: Гарригала, або Карракала, що значить — Стара фортеця, яку ще подеколи називають Ганликала — Кривава, через те, що за володіння нею в минулому точилися кровопролитні битви.

Саме тут народилася висока пісня Махтумкулі, що перетворилася на народну, щоб ширитися, летіти, цілющо торкатися слуху і чабана, і ремісника, і геолога, і бавовняра, і будівельника, що завмирає на вищому поверсі, аби послухати протяжний глибинний голос бахші.

Для кожної пісні існують свої відлуння, свої береги, свої обрії. Обрії земні, обрії душевні. Душевні відлуння ж зумовлюються силою хисту виконавця, відповідним настроєм та глибиною змісту самої пісні, знову-таки зумовленої ландшафтом: і географічним, і культурним.

Лінія пісні повторює поземну лінію ландшафту. Ідею, втілену в слові, необхідно повторювати і повторювати: чи то в формі прямого повчання, а чи у вигляді притчі, аби ідея,— хай і не нова,— проїняла свідомість, виповнила розум і не піддалася усюдисутній сипучості: і в житті, і в душі. Промовляючи ці чарівні звуки та самоцінні слова, необхідно витримувати паузи, щоб слова і звуки не позлипалися, не стали нерозбірливою нісенітницею. Думка кристалізується від цих повторів, паузи чи фігури замовкання не перетворюються на багатозначні крапки, а стають певною смисловою акцентацією... Співець не форсує думки, а послідовно

й неквапно веде розповідь до завершення. І слухач ніколи не втрутиться в його спів, через те що розповідь не легковажна й спонукає до співпереживання, до розмислів над важливими і вічними проблемами: життя — смерть, скороминущість — вічність...

Пісня повільноплинна і бурхлива водночас. Її прозоре струмування котиться навсібіч по широчезних просторах, населених різними землеробськими, кочівними і напівкочівними племенами: теке, ахалтеке, йомуди, салори, ерсари, чоудори, сарики, гоклени, нахурлі, ігдири, алі-ілі, огурджали, мурчали, ата... Їх понад двадцять — різних за своєю історією, побутом та культурними відмінностями. Але всіх об'єднує слово і спільний родовий корінь, який сягає сивезної давнини — часів легендарної загадкової Парфії, а то й ще глибше — давньосхідної цивілізації Алтин-Депе (кінця III — початку II тисячоліття до н. е.). В туркменських піснях чути відлуння далеких віків, чути глибину пам'яті та древність людського роду...

На Сході пишуть книги тоді, коли вони вже обдумані, звірені зі зразком. Схід зорієнтований на існуючий зразок. Стійкими залишилися поетичні конструкції, майже незмінними — теми, образи, мотиви, стереотипні порівняння — все те, що становило, так би мовити, сіль східної поезії. Час ніби відсутній. Суттєвих відмінностей немов не існує поміж поезією Джамі, Сааді та Махтумкулі. Відмінності зумовлені мовою, присутністю тих чи інших

історичних постатей, що і є найповнішим свідченням доби. Тут можна було б згадати важливий момент несвідомого запозичення, коли б не існувало свідомої орієнтації на наслідування. Складний шлях засвоєння — з народу в народ, з доби в добу, з цивілізації в цивілізацію, з країни в країну, з мови в мову. Ця культурна дифузія відбувалася завжди — по всіх напрямках та на різній глибині... Так, як цивілізація Алтин-Депе, що, за оцінкою відомого радянського археолога та історика В. М. Массона, є видатним досягненням давніх племен і народів Середньої Азії, лежить в основі наступного розвитку осідлої культури регіону — Парфії, Бактрії, Согдіани та Хорезму,— так в основі синтезу народних традицій естетичних норм лежить фундаментальний рівень доісторичної реальності, який забезпечував і незнищенність зразків, і енергетичну ощадливість духу. Це ще одне яскраве свідчення матеріальної та духовної єдності світу і генетичних зв'язків не лише однієї цивілізації з іншою, а й одного народу з іншим, однієї культури з другою. Пригадаймо, що найбільший поет Сходу Фірдоусі для свого епічного твору «Шахнаме» використав стару доісламську книгу царів, написану пехлевійською мовою, книгу, яку свого часу звіршував поет Дакікі. Так само майже усі сюжети для поем Нізамі запозичені, узяті із давніх хронік та переказів, і зовнішньо побудовані так, немов вони є доповненням до них. «Хосров і Шірін» наче доповнюють окремі розділи «Шахнаме» Фірдоусі, не повторюючи

сказаного ним раніше. Взагалі для усієї літератури Переднього Сходу типове прагнення, як зазначив академік Є. Бертельс, «дотримуватись того, що освячене традицією» *.

У поезії склався цілий кодекс правил, яких необхідно було дотримуватися і на тлі яких можна було творити різні варіації існуючого вже зразка, новації можливі лише у щільному зв'язку з традицією, з цим великим всезагальним стилем. Тому й поезія Махтумкулі традиційно оздоблена поетичними фігурами, вона ніби мало пов'язана з конкретикою часу і не прагне бути абсолютно оригінальною.

Єдиним джерелом біографічних відомостей про життя Махтумкулі є його власні вірші та народні перекази. Достеменних письмових матеріалів не збереглося внаслідок війн, міжплеменних чвар та пожеж.

Махтумкулі народився близько 1733 року в аулі Юзван Кала (нині селище Гйоркез Каракалинського району) в південно-західній частині Туркменії. Народився він у сім'ї відомого на свій час поета-шахіра Довлета Мамеда, автора багатьох газелей, пісень, поем, які збереглися до наших днів (наприклад, велика поема «Вільне усовіщування», підписана псевдонімом Вагіз Азаді).

Початок життя Махтумкулі припадає на ті часи, коли іранський шах Надір (туркмен за походжен-

* Бертельс Е. Э. Избранные труды.— М., 1965, с. 46.

ням) закінчив свої завоювничі походи, і туркменські племена та роди, об'єднані у боротьбі проти загарбника, знову почали жити в розбраті та міжусобицях.

Поет здобув високу освіту, закінчивши в Хіві медресе Шіргазі, продовживши навчання в медресе Ідріс-Баба (в аулі Кизил-Як, нині Чарджоуський район) та в медресе Кокельташ в Бухарі.

Махтумкулі багато подорожував, побував і в Ірані, і в Афганістані, і в Азербайджані.

Повернувшись на батьківщину, поет зайнявся своїм невеличким господарством, був учителем, майстром ювелірних виробів,— навчився цього ремесла ще під час перебування в Хіві. Але головним його заняттям, ясна річ, була поезія. На превеликий жаль, до наших днів не дійшли рукописи Махтумкулі, і радянським літературознавцям та історикам доводиться користуватися вже списками його творів, списками неповними, а то й спотвореними. Саме це ускладнює написання вичерпного життєпису поета. Обставини та рік смерті Махтумкулі поки що також не з'ясовані. Народна пам'ять відносить цю дату на кінець XVIII сторіччя. Проте відома могила, де похований великий туркменський поет,— у містечку Ак-Токай в північному Хорасані. Він похований поруч із батьком у мавзолеї, що носить ім'я Довлета Мамеда Азаді. Цей мавзолей став місцем поклоніння усіх туркменів.

Ми знаємо, що будь-який поетичний твір, написаний навіть сьогодні, витлумачується по-різному, і слово у контексті твору є неоднозначним, бо воно не одномірне, з кількома нашаруваннями змісту та значень. Ось чому необхідні певні коментарі до віршів Махтумкулі, непростих філософських творів, написаних більше двох сторіч тому поетичною мовою, яка вельми відмінна від сьогоднішньої не тільки лексикою, а й самим світосприйманням, для якого не властиві були об'єктивовані уявлення про час, історичність, послідовність подій.

У поезії Сходу на перше місце ставилась ієрархія цінностей, що призводило до дидактики, а орнаментальний стиль і символічність образів були покликані утверджувати цю ієрархію як духовний орієнтир. Вищою цінністю вважалися чистота духовного життя і справедливість, у порівнянні з якими розкіш, влада, плотські насолоди — ніщо. Людину необхідно вивищити над усім минулим, гріховним, нагадавши їй, що вона — створіння аллаха. І поет у зв'язку з цим насамперед — вихователь, великий мораліст у позитивному розумінні цього слова. І не дивно, що у всій творчості Махтумкулі дуже помітна моралізаторська тенденція.

Феодальна людина була цілковито підпорядкована універсаліям ісламу, які формували її світогляд. Згідно земного суспільного ладу, що був ніби віддзеркалений у сфері ідеального, де людська особистість здобувала гармонію як певне надолуження земної своєї ущербності та пониження гідності,

вона здобувала і духовну самість перед аллахом у потойбіччі.

Махтумкулі, як кожен поет Сходу, постійно оперує п'ятьма емоційними та морально-етичними категоріями-станами: радість, гнів, бажання, страх, горе.

Послідовність цих станів різна, різне навантаження і різна оцінка, яку дає їм поет. Радість може бути і позитивною, і негативною, за нею може (в сюжеті вірша) іти горе або ж гнів, а страх може перекреслити бажання... Але, незалежно від варіацій цих п'яти емоцій, вони є головними, так би мовити, діючими особами в поезії Сходу взагалі і конкретно в окремих творах Махтумкулі.

Треба також враховувати, що поет спирався не лише на творчо-стилістичні канони, на існуючі традиції віршування, а й на певні філософські системи та ісламські доктрини, які були витворені внаслідок синтезу головних релігій Сходу: іудаїзму, буддизму та християнства.

Відомо, що Махтумкулі був суфій. А суфізм перейняв від буддизму вчення про три ери, через які проходить «Закон», або віровчення.

Усі три етапи — від першого «Істинного закону», коли вчення пломеніє у душах віруючих, через другий, що називається «Подібністю закону», в якому вчення стає ортодоксальним, і аж до ери «Кінця закону», кінця всього істинного,— відбилися у творчості Махтумкулі. Поет ішов від непохитної віри в Істину («Закон») до боротьби з підміною закону

і цілковитого засудження доби «Кінця закону»: «Не можу я збагнуть, невже це кінець віку?»

Прагнення духовної гармонії, пошуки її у світі, усвідомлення її неможливості, поривання у сферу ідеального, розуміння невідповідності поміж ідеальним та реальним спонукають поета до протесту проти релігійних догматів. Це стає певним надбанням духу та свідомості Махтумкулі, який прагнув досягнути ідею бога, олюднивши її та заземливши. Але стверджувати, що Махтумкулі був поетом-атеїстом, — велике спрощення його постаті. Поет обоженював саму людину, підносячи її до божественного ідеалу. Але на шляху до цього ідеалу поет зустрічається з такими непримиренними суперечностями чисто земного плану, зумовленими гріховною природою самої людини, що його твори набувають трагічного звучання.

На формування філософських поглядів Махтумкулі, безперечно, мала вплив теософія суфізму — релігійно-містичної течії, що виникла на порозі ІХ сторіччя. Пророк Магомет (Мухаммед) у перших своїх проповідях закликав до спрощення, смиренності, до зречення мирських благ, до вдовolenня малістю, і його перші послідовники ще дотримувались гасла: «Аллах любить потойбічне, тож великий гріх намагатися опанувати сухозлотицю цього світу». Але згодом світський спосіб життя відсунув на задній план духовне начало. І, як реакція на нехтування законами чистого ісламу, як протест проти можновладців виникла течія суфіїв, котрі

обурювались і виступали відкрито проти панівної верхівки та офіційної влади.

Слово «суф» означає «груба вовна», а суфій — це той, хто носить волосяницю і дотримується аскези. Теорія суфізму формувалася у колах віруючих, що «тікали від світу». Тут доречно згадати погляди і спосіб життя великого українського філософа Григорія Сковороди.

Ті, хто «тікав від світу», гуртувалися в ордени, що проповідували пантеїстичний містицизм, сформований під впливом неоплатонівських ідей, згідно з якими світ є еманациєю абсолюту, а всесвіт — втіленням божественної субстанції.

Суфізм змінив розумову віру в аллаха вірою в серці. Це положення, безумовно, перегукується з християнським пантеїзмом великого вірменського поета Нарекаці, «Книга скорботних пісень» якого цілком присвячена богові і кожен розділ якої починається та закінчується «словом до бога, що іде з глибини серця». Але ця адресація вгору має зворотний гуманістичний напрямок — до смертної людини.

Змістом усього життя суфія було його єднання з абсолютом, що існує у всіх видимих явищах та проявах природи, а вони ж у свою чергу співіснують у ньому, і не має значення уся існуюча відмінність релігійних формул, храмів, віросповідань. За вченням суфізму, людина, як і все суще на світі, є лише часткою всесвітньої душі, що божественно розлита у єдиносущому світі. Людина — крапелька

з океану божества. Світ і абсолют — єдині, і людська душа рано чи пізно зіллється з божеством. І ця мить єднання в тлумаченнях суфіїв є найвищим блаженством, якого має прагнути кожен і задля якого необхідно зректися усього земного, подолавши свою тілесність подвижництвом, вправами, постуванням. Суфійство набуло значного поширення і за суттю своєю було антиклерикальним, єретичним вченням, спрямованим проти соціальної несправедливості, заперечувало, по суті, іслам, який не виправдав надій на установлення соціальної гармонії. Тому суфізм у його опозиційній формі треба сприймати як один із проявів розкріпаченого людського духу, скерованого на пошуки істини.

Суфійство цікаве було тим, зазначав академік А. Кримський, що воно виступало не як релігія, а як житейський аскетизм, чи світське чернецтво, чернецтво без перебування в монастирі,— себто як найвигідніша для того часу форма життя*. Суфійство жорстоко переслідувалося, багато його послідовників було страчено, адже суфії часто доходили до вільнодумства та атеїзму. Майже всі визначні поети Сходу, зокрема Сааді, Джамі, Санаї, Аттар, Гафіз, Румі, Нізамі, Навої, були зв'язані з ідеями суфізму і сповідували їх. Оскільки суфізм виходить не з ідеї раціонального осягання та розумового збагнення абсолюту, а з екстатичного злиття з ним, то головним символом суфійської поезії стає ідея

* Кримський А. Ю. Твори: В 5-ти томах.— К., 1972, т. 1, с. 254.

любіві. Саме тому для неї характерний метафоричний стан пізнання світу і людини в ньому, саме тому поезія ґрунтується на символах, метафорах, алегоріях, одкровеннях та інтуїції. Для обґрунтування своїх ідей поети через утиск змушені були вдаватися до умовно-алегоричної термінології еротичного характеру, що була порятунком для всіх вільнодумців та атеїстів, які проповідували погляди, несумісні з офіційною мораллю теократичної системи.

У символіці суфійства «кохана», «брат», «любий» означають «бог», «вино», «розквітлий сад», «бенкетування» — це все містичні поривання душі до всевишнього, «побачення» ж—злиття з ним. «Поет лірично нудьгує, чому в його милої любки таке жорстоке й холодне серце, чому вона не вважає на того, хто її щиро кохає, а насправді,— пише А. Кримський,— це аскет-подвижник стогне, чому так довго не знаходить на нього містичне навіяння од бога та екстаз» *. Головною настановою суфійства було життя заради майбутнього ідеального життя, бо цей, фізичний, світ є тільки міражем, ілюзією, і кожен, хто став на шлях (таріката) суфійства, мусить пройти під керівництвом піра (муршіда) три головні стадії на довгому шляху, на якому є сім етапів-стоянок (макам). І проходження по цих стадіях-ступенях та етапах є обов'язковим. Дійти до останнього етапу (спершу анігіляції в абсолюті, далі надбання віч-

* Кримський А. Ю. Твори: В 5-ти томах.— К., 1972, т. 1, с. 280.

ності способом злиття з абсолютом та розчинення в ньому) зможуть лише ті, хто спромігся зректися свого «я» і зануритися в океан абсолюту.

В поезії Махтумкулі чітко простежуються всі ці етапи. Але, незважаючи на всі алюзії, смислові шифровки, читач, який нічого не знає про суфійство, може сприймати твори Махтумкулі без будь-яких алегоричних значень, тлумачень і може мати від цього естетичну насолоду.

Махтумкулі ніде прямо не називає імені свого духовного наставника, хоча, за давніми звичаями, стати на шлях дервішизму без вчителя вважалось справою гріховною. Відомо, що наставником Навої був неперевершений у поетиці Джамі. Навіть існував вислів, який приписувався Магомету, що в кого немає шейха (піра) — тому шейхом шайтан. Крім того, усі суфії вважали за першовчителя Бахауддіна Накшбенді. В одному з віршів («Душу уві сні приніс») Махтумкулі згадує ім'я засновника дервішського ордену Накшбенді, який за основу вчення взяв неухильне дотримування вимоги факр (добровольного убозтва). Він вважав за можливе споживати лише те, що було набуто, зароблене власноруч. Через те і жив він зі своєї праці, обробляючи невеличку ділянку і вирощуючи на ній пшеницю та горох. Житло його було порожнє, без будь-якого начиння. Взимку він спав на соломі, влітку — на циновці.

Накшбенді стає для Махтумкулі зразком, духовним орієнтиром, адже саме він стверджував, що

найважливішим завданням людини є слугування своєму ближньому; людина повинна жити так, немов вона весь час на самоті з усім світом.

Усамітнення на людях, мандри на батьківщині, зовнішньо з людьми, внутрішньо з богом,— всі ці приписи були засвоєні Махтумкулі і ввійшли, можна сказати, у плоть і кров поета.

Однак, коли читаєш поезію Махтумкулі, не знаючи всього його світоглядного підґрунтя, важко сказати, реальну чи містичну любов та гедоніку оспівує поет, і, ясна річ, читач має повне право сприймати його дослівно і витлумачувати його твори на свій штиб, за вічними законами краси та істини. Проте перекладач зобов'язаний враховувати усі алегоричні формули та гедонічну термінологію, зважаючи на добу та обставини, за яких жив і творив великий туркменський поет. Він прагнув досягнути мінливий світ і думкою, і душевним самозаглибленням. І подеколи спокійна споглядальність Махтумкулі вибухає зсередини від невтоленої спраги ідеалу. Поет констатує драматичну неможливість досягнути буття в гармонії та цілісності. Тут помітне контрастне розходження поміж теософськими положеннями та чисто людськими розуміннями і можливостями. Спрага ідеалу («Дай дощу, дощу, царю мій») — невтоленна, і саме через це утверджується універсалізм творчої індивідуальності. Поет відчуває себе деміургом. Творча воля розкріпає душу, дає поетові відчуття життєвої повноти, повноти волі.

Махтумкулі зумів збагатити свої твори широким

розмаїттям змісту, відтворити найрізноманітніші явища життя, всебічно висвітлити його, наситити безпредметну, здавалося б, лірику безмежною кількістю деталей. Форма його віршів досконала, музичальність їхня зумовлена широким застосуванням різноманітних повторів, зокрема майстерним володінням редифу, відтворити який в перекладах майже неможливо, тому що за давніми правилами поетики редиф мусить природно виникати зі всього рядка, а не бути штучно прищепленим. Редиф употужнює мелодію вірша. Це вимагає високої майстерності, тим паче, що досить часто рима складалася з омонімів, слів, які мали не менше трьох відмінних значень. Поет наповнив старі класичні форми глибоким змістом. Життя і значення літературного твору для Махтумкулі — не у формі, як вважала більшість поетів Сходу, а в глибині його змісту. Туркменські пісні також рясніють омонімічними римами. Гра слів є грою змісту. Махтумкулі використовує, як ніхто інший з його попередників, розроблену персидською та арабською літературами віршову техніку для своєї рідної мови, не відмовляючись також і від народних форм, збагачуючи туркменську поезію не лише формовиразами, але й різними арабськими та перськими поняттями. Він вносить у поезію потужний струмінь вольового, імперативного начала, підносячи поезію від споглядального алегоризму до рівня бурхливих особистих пристрастей. У цьому розумінні його поезія — новаторська, індивідуальна, адже виходить із власного

досвіду, зі свого поетичного «я», що неодмінно присутнє в кожному вірші, замінене власним іменем та мирським іменем суфія — Фрагі, що означає: «сумний», «розлучений», «усунутий». Суб'єктивність суджень, драматизм особистої долі пронизують твори Махтумкулі і свідчать про могутню індивідуалізованість свідомості поета. Хист, геній долає канон, освячений часом, цей «великий стиль», що забезпечував будь-якому поетові загальнодоступність. Але на формування філософських поглядів та художніх концепцій поета мав вплив, безперечно, туркменський фольклор, історичні перекази, творчість його рідного батька. Поетика Махтумкулі постала з фольклорної стихії, зберігши і пісенну вільність, і ритміко-інтонаційну розкутість, синтезувавши в єдине ціле і безпосередні життєві враження, і народну символіку, і книжні сентенції. Махтумкулі перейняв від бахші простоту вислову, пісенну легкість, іронію і сарказм.

Тут доречно зіставити початок творчого шляху Махтумкулі із традиційними заспівами манасчі та бахші. Виконавці героїчного епосу «Манас», наприклад, одностайно стверджують, що обрали свою професію не з своєї волі, а тому що їм уві сні явився Манас і звелів оспівувати його подвиги. Манасчі та бахші одержимі піснею, і тут чути далеке відлуння минувшини, коли древній озан чи бахші був не лише оспівувачем, але й шаманом, заклиначем, як мудрий Куркут-ата.

А ось як описує Махтумкулі початок своєї твор-

чості в одному із своїх віршів: «Опівночі явилися мені чотири вершники». Він говорить, що до нього уві сні з'явилися пророки і святі, які благословили його, піднесли в чаші трунок, завдяки якому поет почав проникати в усі глибини світу. Вони таким чином дали йому творчий дар, що дозволив поетові осягати суть речей і напучувати людей на правильних шлях. Тут повторюється історія манасчі, лише з тією відмінністю, що у Махтумкулі відчутне мусульманське забарвлення і надихають його не легендарні батири, а мусульманські святі.

Махтумкулі — спадкоємець літературної і народних фольклорних традицій. Багато його віршів мають автобіографічний характер, хоча, за відсутністю відомостей, що стосуються життєвого шляху поета, важко визначити, які саме мотиви та образи викликані реальними подіями його життя, а які є поетичним вимислом. Так само важко визначити, знаючи про органічну пов'язаність творчості поета з фольклором, які саме прислів'я та приказки запозичені ним, а які, навпаки, увійшли в народну скарбницю з творів поета. Своєрідна манера письма Махтумкулі, схильного до перебільшень, смислових парадоксів, коли поет легко переключається з ліричної теми на жанрову або з гострих побутово-соціальних картин переходить до широких філософських узагальнень, залучаючи для розвитку теми прикладні цитати з класичної літератури, з туркменської історії, з рідних пісень,— на відміну від попередників, що писали малозрозумілою для народу старою

книжною мовою (тюрку), вдаючись до архаїчного правопису, транскрипції, яка була не властива для живого звучання туркменської мови.

Велика заслуга Махтумкулі в справі перетворення поетичної мови, в реформуванні письмової туркменської мови. Художня мова Махтумкулі стала для туркменських поетів зразком і нормою при витворенні літературного стилю, вона стала дійовим засобом у справі об'єднання туркменських племен, в їх боротьбі за єдність та національну незалежність.

До Махтумкулі в туркменській поезії паразитично розросталася форма на шкоду змістові. Складалося таке враження, що тема взагалі мало цікавила поета, і чим вона була менш значима, тим більшу можливість поет мав для демонстрації своєї майстерності. Його не цікавили ані думки, ані почуття: це — другорядна справа, а найважливіше — подивувати вузьке коло обранців. Література належала верхівці, феодалській аристократії, придворним та духовенству, і надмірна ускладненість робила її малодоступною для народу. Тому й не диво, що згодом вона стала пустою забавкою, втративши свою соціальну значимість.

У розвитку поетичної культури краю величезну роль відіграли народні співці — бахші. Першим поетом, який поєднав дві стихії — народну та книжну, — був Махтумкулі, тому і названий він фундаментом нової туркменської літератури. Причина поетової популярності ще за його життя була не

лише в змістовності його віршів, але і в простоті й легкості художньої форми творів. Вони стали народними піснями, що натхненно виконувалися народними співцями-бахші, яких можна порівняти з нашими мандрівними кобзарями та лірниками. Роль бахші в розвитку поетичної культури Туркменії неперевершена. Вони — вихователі, поширювачі, виразники духу, об'єднувачі, чатівники слова, скарбівничі думок, учителі на величезних малолюдних просторах, де писаний мусульманський закон — шариат — не міг укоренитись глибоко в рухомих землях і людях. Бо кочував народ, кочувало слово, переходили бахші від одного аулу до іншого, утверджуючи неписаний закон пращурів — адат та «туркменчелик», що в приблизному перекладі значить: так у нас, туркменів, заведено. Цей усний статут поведінки людини формувався віками за важких природних та історичних обставин, і зрозуміло, що він відлився у приказки, у прислів'я, традиційні звичаї, у стійкі поетичні формули, мотиви та образи, які були незмінними упродовж багатьох сторіч, ущільнюючись, перетрансформовуючись із усвідомлення в підсвідому рефлексію. Оскільки розпорошеність туркменської людності по «обличчі земному» не сприяла гуртуванню в етнічну цілісність, на слово лягла особлива відповідальність об'єднуючого, цементуючого елемента. А це об'єднання передбачало вольове зусилля, саме тому пісенна інтонація була відповідно закличною, а зміст самих пісень — повчально-дидактичним. Щоразу

співакові ніби доводилося нагадувати про заповіді пращурів, про старосвітські звичаї, заборони, обмеження та настанови. Ці пісні — і проповіді, і по-вчання. Бахші доводиться знову серед іншої громади, в іншому аулі повторювати те, що виспівалося в попередньому. Ось чому, власне, в туркменському фольклорі, як і в поезії Махтумкулі, присутнє підкреслене напучення та дидактика: голос долає простір, слово ж долає час, аби примагнітити всіх до морального закону. Ось чому туркмени знають своїх славетних бахші, іменами яких позначена та чи інша історична доба, але вони не пам'ятають імен своїх правителів. Уся цілокупність величезного народного досвіду, досвіду духовно-практичного опанування дійсності, акумулюється в мові, покликаний з'єднувати, зводити до купи розпорошені по величезних пустельних просторах різні племена. Духовного центру, фокуса зосередження до Махтумкулі не існувало, хоча й до нього були відомі поети — шахіри та прославлені бахші.

Махтумкулі належить виняткова роль у згуртуванні туркменського народу, в розвитку й формуванні свідомості туркменської нації. З його іменем, як ми зазначили, пов'язане і становлення туркменської літературної мови. Махтумкулі — це нова епоха в розвитку красного письменства Туркменії: його творчість розширила тематичні й філософські обрії. Поет ніби відірвав очі від горизонтальної лінії життя, покресленої тріщинами смерті, лінії, на якій помітно безмірний трагізм людського існуван-

ня, аби у вертикалі духу виявити щось стійке, тривале, здатне подолати саму смерть.

Реальне життя стелеться по горизонталі, вертикаль же дає відчуття часового безмежжя. Ідеальне — це духопіднесення, долання кінцевого єдиним засобом — любов'ю. Любов всемогутня: любов до жінки, до істини, до вітчизни, до побратима, до самого життя...

Любов у поезії Махтумкулі — домінанта творчості. Це — стрижньове слово, багатомірне, невичерпне у змісті, у відтінках, у модуляціях. Любов долає, возвеличує, об'єднує. Це головна тема, і вона проступає як водяний знак на папері, символізуючи всю творчість поета. Любов проступає крізь матеріально-тілне, крізь саме слово, як його надзміст. Любов виникає в серці з пізнанням добра й зла. Любов — почуття, що підносить угору, це завше антисмерть, бо це те почуття, яке примушує кожного суцього найтрагічніше переживати смерть. Ось чому у віршах Махтумкулі любов і смерть завше сусідують. Любов'ю вимірюється, визначається усе сутнє, оцінюється кожен людський вчинок. Без любові не існує ані добра, ані зла, це вона морально заряджає людину і робить її безсмертною. Хоча для поета людина і смертний — майже синоніми. Усвідомлюючи свою скороминущість, поет ніби закликає любов'ю смерть і свою гріховність, яку він витлумачує як найглибше почуття, котрим позначена тільки людина. Лірична поезія, супроводжувана дутаром, стає немовби нескінченним плачем за

людською минущистю. У Махтумкулі чітко усвідомлене перейняте сумом ставлення до факту смерті. Його смертна пам'ять стає особливим почуттям, яке кристалізується з часом і стає особливим внутрішнім досвідом. Це почуття коригує світосприймання, міняє оптику, і поетові відкривається саме через цю «смертну пам'ять» ідеал вічного в нетлінності, в надії, в любові. Ідеальне спонукання існує ніби в надрах самої матерії. Вихід духовної інтенції з глибин матерії, поява її на світ спричинена тим, що людина живе не лише одним, що є, а постійно співвідносить своє життя з тим, що має бути, і тяжіє до того «бути» як до ідеального змісту.

Зміст поезії Махтумкулі може залишитись лише на поверхні, якщо не користуватися справжнім ключем до його поезики, поезики постійного подвійного змісту, гри слів, застосування умовного словника для вираження станів свідомості та космічних явищ. Любовний стан стає ніби матеріальною матрицею, що породжує духовні явища, потужність свідомості та силу безсмертя. Тут не просто любовне — символ духовного, бо в самій практиці перше стає другим, це — прагнення людського духу злитися з жаданим ідеалом. Любов має для Махтумкулі виняткове значення як необхідна і незмінна передумова удосконалення усього суцього, удосконалення серця і світу. Поет прагне ідеалу, і взірцем високої людської сутності стають для нього й казкові герої, і «книжні» халіфи, і великі мужі

світу: Рустем, Іскандер, Алі, Фархад, Накшбенді, Човдур-хан...

Людина для Махтумкулі є формою, спроможною до безмежного самовдосконалення, формою, що може вмістити усю повноту абсолютного змісту. Махтумкулі, як і багато поетів Сходу, відчував, що в надрах самого світу — істина ідеального стремління, тому зовнішність коханої ніби віддзеркалює внутрішню сутність абсолютної краси. Але це істина не застиглої даності, а істина становлення та розвитку людського духу. І поет знаходить шляхи до досконалого синтезу, до образу коханої Менглі, де схрещене земне і небесне, як у дантівській Беатріче. Тому й відсутні в її образі індивідуальні риси; все — загальне, уявне, стереотипне. Малюнок відсутній, а натомість постає молитовне передбачення ідеалу, шлях до якого лежить через послідовне самовдосконалення, через проміжні ступені очищення та сходження душі, через любов. Образ Менглі, як і більшість ключових образів у поетиці Махтумкулі, неоднозначний; він буде нам зрозумілий лише при передумові цілковитого віддзеркалення внутрішньої краси у зовнішній. Зовнішня краса — не оболонка, а виведена назовні внутрішня гармонія, якої не взяти силоміць, якої можна досягти лише любов'ю. Любов неодмінно супроводжується стражданням, адже людина саме в любові позбувається своєї самоті. Любов має свій сенс у подоланні егоїзму та визнанні не лише за собою, а й за іншими, абсолютного значення. В любові

людина стає ближчою до істини, до всіх інших, у ній долається прірва поміж «я» і «ти». До прямих формулювань цих положень Махтумкулі ніде не доходить, вони ніби зашифровані для утаємничених, захищені поетичними образами від релігійної ортодоксії.

Махтумкулі подолав канони мусульманського мислення, і його розум увібрав ідею вищої гуманістичної свободи. В його голосі нам чути голос сумління, заклик до подолання себе в ім'я любові та братерства. Цим він насущний і необхідний не лише туркменам.

В поезії Махтумкулі є потужне енергетичне наповнення тією силою добра, що опромінює час і сьогодні. Його все далі розширювана думка (від племінних чвар до всезагального шляху братерства) веде до сьогоднішньої актуальності миру та єднання. В поезіях Махтумкулі немає місця агресивності чи витісненню, а є взаємне живлення любов'ю, і ця повнота любові визначила його безсмертя. Поет подолав часовий і просторовий розрив, розбрат людей, вузький релігійний закон високим сподіванням майбутнього. Цей високий запал здійснювався ідеалом любові, як і кожен істинно духовний прояв, що служить братерству, будуванню, а не люті та руйнації. Ці потужні важелі духу Махтумкулі покликані переформувувати людину. Слово Махтумкулі — людинотворче, воно позначене печаттю особистості, по якій ми визначаємо його вагомість і неповторність.

У творчості Махтумкулі нам показані високі зразки мужності, стійкості, душевної чуйності не для красування ними, а для наслідування. Махтумкулі стверджував, що людина народжена для вічності, він цю вічність чув своїм чистим серцем, творчим генієм, і прозрівав майбутнє, освітлене живим символом свого найглибшого сподівання, бо за взірць мав завше вищий ідеал, до якого йшов усе своє життя.

Поет — не споглядальник, що прирік себе на пасивне мислення, а перетворювач, і слово його має будівничу силу. Махтумкулі повставав проти пануючого природного та соціального порядку, бо він ніби передчував, передбачав майбутні потужні світові переміни. Ця майбутність немовби була закладена в його душі, вона і вабила його, і непокоїла. Це було передбаченням нинішнього дня, коли його слово відлунює лунко в серцях людей сім'ї єдиної.

Павло МОВЧАН

ПОЕЗІЇ

БАТЬКІВЩИНУ ХАЙ ШУКАЄ

Хто живе на чужині,
Той додому шлях шукає,
Їде цілі ночі й дні,
До вітчизни шлях шукає.

Лиха доля — круговерть.
На землі панує смерть.
Стала коном земна твердь.
Кожен золото шукає.

В цього — золота горнець,
В того — чорний сухарець.
Цей вишукує кусець,
Інший килими шукає.

Той шукає колоски,
Інший — для комор замки.
Цей лата старі латки,
Інший нову шаль шукає.

Світ підступний. Дні летять.
Вічність — там, тут — забуття.
І марнується життя —
Кожен десь чогось шукає.

Довгий час, життя — як мить,
Нам його не зупинить.
Лебідь високо летить —
Синє озеро шукає.

Пам'ятай, Махтумкулі,
Що ти гість на цій землі.
Не живи у кабалі —
Серце мрію хай шукає.

САМЕ В ЦЮ ПОРУ

Друзі, пильнуйте на чатах світання,
Бо відкривається небо в цю пору.
І відбувається свято стрічання
Світла з еренами саме в цю пору.

Визволь же душу свою многогрішну.
Знизься, злетівши у помислах, спішно.
Серце впокоровши, стань наймалішим —
Буде прощення гріхів у цю пору.

Хай порятує од бурі розлуки
Воля господня і збавить од муки...
Хай подорожніх праведні руки
Чашу вина подадуть у цю пору.

Скільки б не був ти у мандрах столітніх,
Прахом розвіється тіло на вітрі.

І на майдані хай люди сирітно
Голови схилять доземно в цю пору.

Махтумкулі, вже прожив ти немало,
Радісне серце журби не зазнало.
В тридцять заходиш ти в житло печалі...
Сльози тобі проливати в цю пору.

«УСТАНЬ!» — СКАЗАЛИ

Опівночі явилися мені
Чотири вершники. «Устань»,— вони сказали.
«Відкриються тобі у таїні
У певний час мужі значні»,— сказали.

На них очима скинув і заляк.
Вони дали комусь таємний знак,
І двоє біснுவатих: «Гей, юнак!
Іди за ними»,— голосно сказали.

Попід руки раптово узяли
І силоміць шаленці повели,
Немов тягли мене до кабали.
«Тебе чекають в Сайраме!» — сказали.

І двоє піших підійшло до нас,
Шість правдомовців — з ними водночас.
З очей — ріка, молитва з вуст лилась.
«Він — Істина. Людей чекай»,— сказали.

І четверо в зеленому гінців
До нас примчало з чотирьох кінців,
Під ними басували воронці.
«Розсуньте коло для людей»,— сказали.

На видноколі запримітив ряд
Летючих вершників — було їх шістдесят.
Ми рушили, гукнувши: «Мухаммад!»
«Іди на зустріч в Сайраме»,— сказали.

Домчав я миттю в Сайраме конем,
Ввели вони в приміщення мене.
Сиділо товариство там значне.
«Стань, отроче, всередину»,— сказали.

«Оце — Алі»,— сказали. І рядно
З-під мене смиконули — в порохно
Я ниць упав, на мене ллють вино.
«Це — твоє щастя, впийся ним»,— сказали.

В Хайдара запитав я імена.
«Тобі відкривсь Пророк, як таїна...
Оце — Селім Ходжа. Ти не впізнав?
Баба Зюр'ят, Вейс-ал-Кара»,— сказали.

Один з отих мужів — Бахауддін...
Зенгі Баба — достойний слави він.
Халіфи перші — з чотирьох сторін...
Чого бажаєш, попроси»,— сказали.

І підійшли два шейхи, повні літ.
«Ви отрока цього благословіть,
Йому пророків тридцять назовіть
І тридцять послідовників»,— сказали.

Аллахів речник мовив: «Ти, Осман,
І ти, Селім-ходжа, Баба Сельман,
Омар, Абу-Бекр Щирій, Шах-Мердан,
Слугуйте ви рабу цьому»,— сказали.

Селім фіал наповнений приніс...
І плоть мою топтали, як заміс,
І щезла пам'ять, я розтав, як віск.
«Дивись у небо»,— голосно сказали.

Тоді я вітром став, і гір сягнув,
І прозирнув криничну глибину,
За мить побачив широчінь земну.
«На все поглянь, осмисли все»,— сказали.

Чого запрагну — миттю принесуть,
Куди не гляну — прозріваю суть.
Так і лежав — ні пальцем ворухнуть.
Та в рот мені дмухнули, «Встань!» — сказали.

І сон урвавсь, збудивсь Махтумкулі,
Від дум глибоких скроні аж гули.
Як в нера, з губ розпалених текли
Потоки піни. «З богом йди»,— сказали.

СЛЪОЗИ ПРОЛИВАЮ

Стривай, із моїх рук не вилітай, хумай!
Благаю я щодня і сльози проливаю.
Ой, порятуй, аллах, осиротілий край,—
Збирає кизилбаш на нас ворожу зграю.

Хай селиться народ в пісках, де Хизр ходив,
Возводяться нехай селитьби тут завжди,
І нери хай стоять, як гори, край води,
А спільний дастархан нехай людей єднає.

Хай дєрвішів завжди об'єднує намаз,
Гуртує юнаків нехай лункий сааз,
Ніколи хай весна не полишає нас,
І хай до нас зима ніколи не вертає.

Туркмени! Ой, коли б у мирі ми жили,
То висушили б Ніл, Кульзум перепливли.
Теке, йомуд, гоклен, язир та алили,
Нехай рука вождя колись нас об'єднає.

Махтумкулі сказав, допоки ми живі,
То будем боронить простори степові.
Нехай гоклен, йомуд в союзі бойовім
Всіх ворогів своїх завжди перемагають.

ЧОВДУР-ХАН

Виходять гоклен та йомуд на дорогу,
Чи часом не мчить крізь туман Човдур-хан?
І мулли молитви вознесли до бога,
Уже прочитали й коран, Човдур-хан.

Голубки у світ полетіли шукати.
Пошили дівчата червоні халати.
Вода стала медом у річці зірчатій,
І п'є її спрагло ішан, Човдур-хан.

І гори схилили в зажурі вершини.
Знеможений вітер припав до стежини.
Міррих червоніє, мов крові краплина.
І в хмарах завмер ураган, Човдур-хан.

Худобу покинувши, йдуть гуртоправи,
І риба виходить із річки і ставу,
І люди повсюди ллють сльози криваві,
Серця занивають від ран, Човдур-хан.

Купець про дороги забув і товари,
Крамар про крамарство забув та базари,
Погасли сонця і вогніють стожари,
Лунають зітхання прочан, Човдур-хан.

Недужий в зажурі ще більше зігнувся,
Хто був в Хіндустані — давно повернувся.
Про долю твою ворожбити у скрусі
Ворожать, розкривши коран, Човдур-хан.

Мисливець стріли та й не випустив з лука.
Ім'я твоє в світі лунає стозвуко.
І ридма ридають всі люди з розпуки.
Упав на коліна Туран, Човдур-хан.

Фрагі, де твій брат, де полюючий сокіл?
Опора твоя, і твій захист, і спокій?
Де мрії, надії і думи високі?
Стоїть перед зором туман, Човдур-хан.

ФЕТДАХ

Іран і Туран під твоєю рукою.
Проте не блюзни із святині, Фетдах.
І крові людської не лий у розбої —
Туркмени обстоять пустиню, Фетдах.

Сьогодні ти — шах, але завтра — ніщота.
Країна твоя розпадеться, голота
Тебе прокляне за нестатки й скорботи.
Ти множиш гріхи щохвилини, Фетдах.

Мені ти завжди можеш голову стягти,
Втопити, в кайдани навік закувати.
Та слово у мене правдиве, крилате:
— Всі помисли в тебе злочинні, Фетдах!

Ти топчеш народу туркменського квіти.
Ти кров'ю залив усі землі на світі.

Караєш на горло хоробрих джигітів,
Та згодом зречешся й родини, Фетдах!

Народ мій повстане на помсту криваву,
Бо ти затруїв криниці всі і страви.
Твій трон похитнеться, розвіється слава,
І ти пропадеш, наче псина, Фетдах.

Розбій та грабунок в законі віднині,
Нещадний канчук свистить щохвилини,
По сорок ударів лягає на спини.
Настане розплати година, Фетдах...

Відняв ти від батька, від неньки дитину,
Від рук, і від ніг, від братів, від родини,
Від розуму, пам'яті, білої днини...
Ув'язнені всі — до загину, Фетдах...

І плачуть, ридають в розлуці кохані;
Обвуглилось небо від мук та благання.
Охочі твої м'ясники до рубання,
Лиш здатні на витлум людини, Фетдах.

Фетдах-лиходій, захлинувся б ти кров'ю!
Фрагі, ти цих мук не минеш стороною.
Рахуючи й мертвих, співай. За тобою
Давно вже полює в пустині Фетдах.

ДОЛЯ ТУРКМЕНІЇ

Від Бахри-Хазара до річки Джейхун
Провіяно простір вітрами Туркменії.
Зінице моя, шовковинко струн!
О земле, омита дощами Туркменії.

Звелися до неба високі шпилі.
Догідно й дозвільно на рідній землі.
У пташок пилок золотий на крилі.
Ідуть каравани пісками Туркменії.

Пахуча, як амбра, ясніша зорі,
У платті з пелюсток гуляє пері.
На раду зіходяться беки старі,
Щоб визначить долю майбутню Туркменії.

У мужніх батьків і відважні сини,
Бо честь Гер-огли впадкували вони.
Джигітам і левам ніхто не страшний,
В пустині безмежній в просторах Туркменії.

Зібравшись в єдину і дружню сім'ю,
На учті всі славлять потугу твою.
Тремтять, вороги! Бо в запеклім бою
Розтануть і землі, і камінь Туркменії.

Коня вороного сідлає джигіт.
Рубіном стає під копитом граніт.
Вода золотіє, духмяніє світ,
Бо медом наповнились ріки Туркменії.

Нехай лихоліття усіх обмина,
І пісня нехай солов'їна луна.
Троянда нехай процвіта запашна,
Як сонце ясне між квітками Туркменії.

В союзі братерським живуть племена.
Дорога в них спільна і доля одна.
На бій виступає джигітів стіна,
Аби воювать з ворогами Туркменії.

Туркмени звитяжні, незламні в біді,
Ідуть непохитні, мов креміль, тверді.
І каже Фрагі: моє серце, радій!
Бо славитись буде віками Туркменія!

МІЙ СИНУ! — АЗАДІ!

А З А Д І.

У думці таємній відкрийся мені,
Чини мою волю незрадно, мій сину.
Минають у клопотах ночі і дні.
Поштивим будь завше, мій сину.

М А Х Т У М К У Л І.

Думки заповітні, слова молоді
Негайно відкрию тобі, Азаді.
Снуються вони повсякчас в голові —
Та серце ізнаджує світ, Азаді.

— На безбаш не йди, біди уникай,
З султаном чи беком у пай не вступай.
Що з божої ласки ти маєш, те й май,
І серця свого не випробуй, мій сину.

— Не п'ятеро — шестеро нас верхівців
І ваблять усіх вдалечінь манівці.
Сьогодні рушають в похід молодці,
Я серцем далеко уже, Азаді.

— Куди, задля чого летиш стрімголов?
І що за поваба розпалює кров?
Поїдеш ти з ким і кому на полов?
І очі чому опускаєш, мій сину?

— Джурою я став в Язирхана-піра,
І серце — мов пташка легкого пера.
Я тиждень читаю священний коран.
Не стримуй мене, відпусти, Азаді.

— Дорога далека, а ти — молодий,
В поході тобі не минути біди,
Банкетів гучних і нічної їзди.
Зажди, у дорогу не квапся, мій сину.

— Вуста розпечатав — і слово вмира.
Розважний — хто зло відрізня від добра —
Не буде вже юним. Мені ж бо пора.
Душі не гніви, відпусти, Азаді.

— Не кидай мене, не чини ти гріха!
Дорога безглузда, година — лиха.
Відкинься ти думки тієї, і намір нехай
Забудеться швидше, мій сину.

— Той намір мене вже давно опосів,
Я славу і щастя добуду усім,
Вже огир чекає, щоб швидше я сів
В сідло золоте — відпусти, Азаді.

— Пильнуй двері уст лиш для радісних слів.
Хто буде тебе боронить від мечів,
Від підступів, пасток, злодюг, хижаків?
Ти можеш загинуть, мій сину.

— Наважуся щастя собі наплатити.
Якщо вже судилось мені померати,
То й дома не зможеш мене врятувати.
Я долю пізнаю свою, Азаді.

Сказав Азаді: — Вирушай у похід.
Хай буде прихильним до тебе весь світ,
Хай бог збереже повноту твоїх літ.
Амінь! Їдь із богом, мій сину.

Відмовив Фрагі: — Я лечу вдалечінь,
І серце крилате моє від стремлінь.
Молися за мене, від ревних молінь
Я безпеч вернуся назад, Азаді.

ПОСЕСТРА ПОТРІБНА

Джигіту, що в похід іде,
Потрібен кінь та шабля срібна,
Потрібне серце молоде —
Вродлива посестра потрібна.

Джигіт в запеклому бою
За віру в рідному краю
Складає голову свою —
Йому відвага й міць потрібна.

Аби гулять підряд днів п'ять,
І щедро вина розливать,
Щоб все життя розкошувать,
Тому маєтності потрібні.

Хто в Мецці був, той став хаджі.
Розлука, як жало іржі,
Всепоїдуча. О, скажіть,
Де мила? — так мені потрібна!

Дні спожалінь та дні хули,
Ви, наче злодії, прийшли.
Щоб косу пальці розплели,
Махтумкулі, любов потрібна.

Я ЗУСТРІВ

Гуляючи самотньо на світанні,
Я в незнайому місцину забрів.
З дороги збився і вже з сил останніх
Йшов навмання, і раптом дім зустрів.

Побачив лука, що без стріл стріляє,
Без тятиви — ціни йому немає,
Його ніхто в лівиці не тримає,
Я вперше у житті таке зустрів.

Гуляючи з веселим товариством,
Я заблукав, та мав одне на мислі:
Побачить друга на шляху тернистім,
Зірки шукав, а місяця зустрів.

Шербету прагло серце у розлуці,
А я згорав і корчився у муці,
І марилось, що щедро води ллються.
Шукав струмка я, та ріку зустрів.

Я був безсилий, а душа — зів'яла.
Я пив цикуту, та було все мало...
Мовчало серце, бо воно вже знало,
Що порожнечу на шляху зустрів.

Як навіжений з мотузом на шиї
Я мчав конем, де друзі дорогії
Пиля вино. Вони ж мені помії
Піднесли в чарі. Я печаль зустрів.

Махтумкулі — мене так кличуть всюди.
Від мого духу світ згорить. О люди!
Хто допоможе? — В мене жар у грудях!
Я кликав друзів, а біду зустрів.

НЕ ВИГОЇТЬ СЕРЦЯ

Ой друзі мої, в колообігу днів
Зазнав я важкої рахуби.
Не вигоїть рани на серці мені,
Тремтить моя плоть, як в Ейюба.

Ходжу, безпритульний, скорботний жебрак,
І сліз зупинити не можу ніяк.
Троянда мені подає тихий знак:
Рятуйсь, чоловіче, від згуби.

Сіромі судилась чужа сторона,
На віях у нього сльоза крів'яна.
У серці закоханім — рана страшна,
Та квіти цвітуть лиш для любих.

У світ цей приходь сівачем, аби жать.
В неробстві літа, як полова, летять.
Життя — караван, і його наздогнать
Не зможеш, як час свій розгубиш.

Кривавиться серце і сльози течуть.
Фрагі, у очах у твоїх каламуть.
Чи в немочі руку тобі подадуть?
Кохання — дорога до згуби.

Я ЛІТАВ, ДРУЗІ!

Крилатим бувши, облетів я світ,
Крильми сягнув я піднебесся, друзі.
Прибув в обитель, де вода — як лід,
У мармуровій водозбірні, друзі.

Я постеріг увесь життєвий чин.
Там віття угинались від цитрин,
Від помаранчів, яблук, ягодинок.
В едемі був я богорівним, друзі.

Там квітів буйнувала пишнота,
І райський сад так лунко щєбетав,
Що в жилах закипала кров густа,—
Від розкошів я знепритомнів, друзі.

На моріжку у тіняві саду
Побачив Чіхіль-Тенів я юрбу.
Всіх сорок я мов знав і не забув,
То й радісно ізнов зустрів їх, друзі.

Ім руки цілував і бив чолом,
Мені між ними радісно було.

Хмільне питво у піалу текло,
І рівним був я серед рівних, друзі.

По загаду все випив я до денця,—
І підкотило полум'я до серця,
І я знетямивсь, чув, як слово ллється
Із вуст моїх; і втратив зір я, друзі.

Махтумкулі осутився — зчорнілий:
До серцевини обгоріло тіло.
Він на базарі змісту з слів уміло
Пісні солодкі шиє, вірні друзі.

О ДОЛЕ!

Без тебе я світу не знаю, о доле,
У тілі сто душ заниває, о доле!

Мовчання твоє, о скажи, чи не зрада?
А мова твоя обпікає, о доле!

Я душу тобі віддаю за спасіння,
Твій образ в очах не згасає, о доле!

Той світу зречеться, хто буде з тобою.
Бо зір твій стрілою стинає, о доле.

Яви свою ласку, від пагуби визволь
І змилуйся, серце благає, о доле!

На зустріч розбито мої покладання.
Для мене надії немає, о доле!

Фрагі я. Не знехтуй моєю любов'ю.
Куди йти без неї, не знаю, о доле!

МИРОМ — РАЗОМ

Біжать потоки з гір високих
З хмарами донизу разом.
А кожна справа тішить око,
Якщо почата миром — разом.

Той втратить мову, заціміє,
А золото поіржавіє,
Якщо хто запрягти зуміє
Слонів із комарами разом!

Худоба важко йде рогата,
За нею вискоком телята.
Чи ж румака не розпізнати,
Як він із шкапою йде разом?

Раб божий Істину звістує,
А грішник нудно слезебує.
Фрагі, язик твій шеретує,
Гріховне з праведним — все разом.

ЖЕБРАК

В ріднім краї я ханом був,
Над панами я паном був,
Для недужих бальзамом був,
Для нужденних жаданим був.
Жебраком я віднині став.

Для незрячих я зором був,
Для німих усіх хором був,
Для народу я жаром був,
Для закоханих чаром був,
Хатам-таввим даром був.
Жебраком я віднині став.

Я в Едемі рейханом був,
Золотим я барханом був,
Ятаганом, арканом був,
На вершинах туманом був.
Я, Фрагі, нездоланим був,
Храмом був, та руїнами став.

ТИ СТАНЕШ

Ой горо погорда, шпилем не пишайся:
Як глек розпадешся — землею ти станеш.
Ріко швидководо, ти не величайся:
Джерела посохнуть — землею ти станеш.

Стосилі гепарди і леви могутні,
Нікчемними станете ви, наче трутні.
А ти, крокодиле, в воді каламутній,
У Нілі намулом та глеєм ти станеш.

Сказав я сьогодні про день з мертвих встання,
Згадав канчука, що карає востаннє.
Тирани сконають у день покарання.
Втішайся, сіромо, бо левом ти станеш.

Хто мчав по такирі, кохав уродливу —
Невже на тім світі так само щасливий?
Хто жив без закону, життя прожив криво.
У вірі був нером — сталевим ти станеш.

Ходи у тропі з доброчинцями завше,
Наповнюйся світом, душе, ніби чаша.
У мудрих навчайся, навчайся у старших —
Краплиною сонця в лілеї ти станеш.

Хоча б став Лукманом і був многолітен,
Хоча б став Рустамом, здолавши страхіття,
Хоча б Іскандером піднісся над світом,
Однаково згодом землею ти станеш.

Фрагі, роздивися пильніш подовкола,
Щоб знати, з ким хліб розділити у голод.
Зустрінеш святого — вручи йому долю,
Слугуй йому вірно,— зорею ти станеш.

«ПРОМЧАВСЯ»,— СКАЗАЛИ

«О горе нам, браття! Страшний цей дестан,
Муж велій світ білий покинув»,— сказали.
І серце погасло — імла і туман...
«Руйновище всюди, світ гине»,— сказали.

Розлуки тавром заклеювано світ.
У муках конає Тарханів Сеїд.
Життя молодого розтоптано плід.
«Борвій свічника перекинув»,— сказали.

Відвезла Овеза скрипуча гарба.
Панує навколо всевладна журба.
«Брати-однодумці, увралась сівба!
Сирітно у світі віднині»,— сказали.

Озброєний вершник, що зріс на коні,
Шолом золотий, стремена срібляні,
Покинув скарби та бенкети гучні.
«Розпалась орда соколина»,— сказали.

Печалі юначі розтануть, як дим,
А втрату свою порівняю я з чим?
Нема в мене сина і світ став пустим.
«Його караван у пустині»,— сказали.

І каже Фрагі: «Туркестан він тримав,
На землях і водах його панував».
«Був воєм незламним, в біді горував,
Забрала його домовина»,— сказали.

УЩЕДРИ МЕНЕ...

О боже, від своїх щедрот
Хоч крапельку вділи мені.
В молитвах пересох мій рот:
Укохану суди мені.

О боже, ти чому свій слух
Не прихилив? Погас мій дух,
І став тісним життєвий круг.
Жадану ти яви мені.

Я сяяв од її чеснот.
Позбувшись навік скорбот,
Не знав би докорів-гризот,
Жилося б радісно мені.

Минають молоді літа,
І назирцем йде самота.
Де тиха мова і вуста,
Що мед наточують мені?

І я, Фрагі, прийшов у світ,
Щоб серцем лагідну зустріть.
Але життя — нестерпний гніт.
Омріяну яви мені!

ХАЛАТ ПОТРІБЕН

Бідолаха, що за скрут:
Народивсь — халат потрібен,
А зіп'явсь на ноги — й тут
Дізнаєшся: хліб потрібен.

А щоб розумом дійти
Про творця і про світи,
Научатись мусиш ти,
І тобі коран потрібен.

Коли дійдеш повних літ,
То немилим стане світ,
Почорнієш, наче гніт,
Бо тоді любов потрібна.

Невтоленні почуття,
Солод хтивого пиття —
Щоб засмачити життя,
Лиш жона тобі потрібна.

І якщо твоя рука
Рум і Перенг вже стиска,
Ти ж ступаєш по кістках,
То весь світ тобі потрібен.

Коли плоть стає як лід,
Що й скарбами не зігрить,
Коли й золото — як мідь,
То душа тоді потрібна.

Віру зміцнює коран,
Від дощів руниться лан.
Праця — вища із пошан.
Добрий чин тобі потрібен.

Непідкупна тільки смерть.
Впийся золотом ущерть,
Та марнотна круговерть —
Світло для душі потрібне.

О Фрагі, щоб шлях пройти
Й слово сутне осягти,
Щоб позбутись самоти,
Побратим тобі потрібен.

ДОБРО І ЗЛО

Громаді — злагода і згода,
Родинне вогнище, тепло.
Джигіту — слава і походи,
Кінь вороненький та сідло.

Громаді — правда, щире слово,
Щоб слугувать завжди любові;
А кривдники на все готові,
Вони уподобали зло.

В цім світі кожен — гість миттєвий,
Але солодкий чин життєвий.
П'ємо цей трунок — день по дневі.
Творця ми славим ремесло.

Не розгадать ніколи долі,
Я тільки зойкнув мимоволі,
Бо вже відчув, як аж до болю
Уїлись зморшки у чоло.

В руді тримаючи по чаші,
Виважуємо долі наші.
Фрагі, скажи, де трунки кращі:
Там, де добро, чи там, де зло?

ДОЩУ, ДОЩУ, ЦАРЮ МІЙ

О владико небес, ласку вияви днесь,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!
Знемагаю, конаю, благаю тебе,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

Ти поля удоци по щедротах своїх,
Вседержитель земних і небесних доріг!
Повелителю світу, володарю всіх,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

Напої солов'їв, бо замовкли вони;
Біди всі відверни, білий світ сохрани,

І страждальникам дні Нушірви поверни,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

В небі брами важкі ти хутчій відчини,
І перлини вологи сипни на лани,
І чорнющу запону навпіл розітни,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

Учини свою волю на щедрість синам,
Дай суцвіття садам і вагомість думкам,
І небесний бальзам дай же виспраглим нам,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

Яко наг, яко благ, я — ніщота ніщот,
Ти ж бо щедрій, і я домагаюсь щедрот!
Глянь — життя моє марне і повне скорбот,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

До порогу дійшли вже твого, поглянь,
Пересохли уста і потріскалась длань.
Прихили своє серце до наших блгань,
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

О владико світів, не покинь мене ти,
Дай до тебе дійти і тебе осягти!
Це Фрагі тебе молить, аллах пресвятий:
Пощади, дай дощу, о дощу, царю мій!

О ЗГЛЯНЬСЯ НАДІ МНОЮ

О зглянься, боже всемогутній,
На злигодні — яви мені
Високу ласку в час покутній
І думи онови мені.

Стань в судний день щитом для мене,
Життя убережи нужденне,
Мій боже, від гріхів щоденних
Цикути в мед не лий мені.

Сил не стача, щоб меч підняти,
Пусті долоні для відплати,
О мій притулок, моє свято,
Ти душу звесели мені.

За безталання моє кляте
Сплати хоч золотом щербатим,
А на шляху життєвім з катом
Не дай зустрітися мені.

Ну що я маю, окрім тебе?
Тіснить мене — яка потреба?
І я, Фрагі, кажу: о небо!
Прихильним будь завжди мені.

ЗНИКАЄ

Світ — гравець, він вмiло грає
І, скiнчивши гру, зникає.
З плигу всiх людей збиває,
Зиск з усiх i всього має.

Розумахо, все осмисли!
Всi наймення суцi й числа.
Смерть косою тiльки блисне —
Сулеймана вже немає.

Шаху мiй, молюсь щоденно
На твоє iм'я священне.
Iбрагiм нi дрiбки в жменi
Вiд погуби не сховає.

Проклинаючи i душу,
Кушака стягнуть я мушу:
Цей зi смiхом далi рушив,
Той в зажурi помирає.

Цей в троянду перекинувсь,
Щоб сухим в багаттi згинуть.
Той свiтився, мов жарина,
Але в попелi згасає.

Постривай, Адамiв сину,
Всiх чекає домовина.
Не марнуй свої хвилини,
Бо життя твоє збiгає.

Менше слів, а більше діла.
Слово скажеш — не спіймаєш.
Ти, Фрагі, на світі білім
Чорні сльози проливаєш.

ТВІЙ СТАН

Висока, наче кипарис,—
Тонкий і гожий в тебе стан.
Довкола маки зайнялись,
Рейхан оповива твій стан.

Мій сад засох, арик сухий,
Обтяжили мене гріхи...
Та мав би пояс Зулейхи
Підперезать твій гожий стан.

Тебе побачив — занімів,
Офірував тобі я спів.
Обпалений квітник відцвів,
Став віттарем твій гожий стан.

Нещадно все спалив хазан.
У квітнику — лише бур'ян.
Не вигоїть глибоких ран.
Став мукою твій гожий стан.

Попід дворами жебраком
Махтумкулі іде з цпком.
Вже очі затяглись піском,
Бо його звабив гожий стан.

СВЯТО СЕРЦЯ

Зір надію навіть втратив,
Та раптово постеріг:
Ти ідеш — для серця свято —
За тобою сто доріг.

Уникаєш мого зору,
Стала ти, як день, прозора,
І зникаєш знов, ой горе! —
Я затримати не зміг.

Сльози застять мені очі —
Я побачить тебе хочу
Крізь запону хмари й ночі,
Та туман на очі ліг.

Повсякчас гарячі губи
Ймення вимовляють любе.
Скрізь шукаю свою згубу
І розпитую усіх.

А любов свій меч гартує.
Глумування не зітру я,

І зусилля всі на все —
В душу впікся гострий сміх.

Тлінний світ зросили сльози.
Суцці всі — завжди в дорозі.
А любов грабує розум,
Заступивши за поріг.

Ой Фрагі, слова даремні,
Якщо очі серця темні.
Впийсь напоєм правди древнім,
Щоб судити кожен гріх.

ЩИРО

Я закохавсь, моя пері,
І моє серце свідчить щиро.
На вогнищі очей згорів,
І почорнів од брів я щиро.

Зоря вечірня — це ти, ти.
Розрада серця — це ти, ти.
Володарка світів — ти, ти...
І сліз гірких потоки щирі.

Ти — сонцелика Зулейха,
Тебе навіки покохав.
Там, де ступнеш, земля суха
Згорить на попіл — свідчу щиро.

Дадуть за дівчину калим.
І горе тягарем важким
Пригнобить юнака, як дим.
Зігнеться він — кажу я щиро.

Перемолотять язики
Порожні й повні колоски.
Полова вилетить з руки —
Зостанеться насіння щире.

Для сонця — день, для повні — ніч.
Тече Лебаб углиб сторіч.
І сльози капають із віч —
Зникає все достойне, щире.

Збігає радість і біда,
Літа спливають, як вода.
З-за хмари сонце вигляда —
Душа твоя співає щиро.

Між гір ховається хижак,
У землю заповза хробак,
Від злиднів посивів бідняк,
Біліє його срібло щире.

Фрагі, рушай в далеку путь!
Для скривджених щитом ти будь.
Твори добро і на майбуть
Чини безсмертні вчинки щиро.

ОЧІ СЯЮТЬ

Місяцевида, люба, ти.
В п'їтьмі, як зорі, очі сяють.
Я не боюся сліпоти —
До слуху лине пісня з раю.

Ти мені щастя принеси,
В один — сплети два голоси.
Збирати розсипи роси
Удвох ми підемо до гаю.

Ти — саду пахолодь п'янка,
Ти — пісня солов'я лунка.
І де мені тебе шукать?
Гукати звідки? — я не знаю...

Фрагі, ти став рабом тих брів,
Яких не змалювать. А спів
Неповним буде — бракне слів,
Аби сказать, як очі сяють.

Я ПЛАЧУ

Згадав про гріхи і сорочку роздер,
Обсипався попелом, впав на коліна.
Ніхто не розрадить мене відтепер.
Скорботно я плачу, хитаюся тінню.

І серце моє одвернулось од всіх,
І світ остогид, і нестерпним став гріх.
Ніхто не врятує — ні бог, ні халіф.
Ой небо, куди своє горе подіну?

Солому розсипав небесний носій —
Простягся дороги безмежний сувій,
І троє мужів йшло до мене по ній —
В зеленому двоє та в білім одінні.

Один мені шаблею груди розтяв,
А другий палаюче серце забрав,
А третій до вуст нерухомих припав,
Ввідхнув і сказав: «Ми ждемо повеління».

Розкрився язик мій, як брость, в одну мить.
Я випив дання, щоб любов утолить,
І чув — моє серце уже не щемить,
І я попросив, щоб зняли оніміння.

Вони відказали: «Ну що ж, слухний час,
Щоб слово добути із серця для нас,
Якщо жар натхнення у ньому не згас —
Питай, і твій розум досягне прозріння».

«Що тяжче за небо і ширше за світ?
Що глибше, ніж море, скупіше, ніж лід?
Пече, наче жар, упродовж усіх літ?
Гірке, як цикута, тверде, як каміння?»

«Знай, тяжча за небо брехня і біда,
А ширша за світ — лиш душа молода.
А воля тирана, як камінь, тверда.
Гірки, як цикута,— жаління.

Холодним буває завжди лиш скупар,
Ганьба палить серце постійно, як жар.
А глибше, ніж море,— коханої чар.
Хай відповідь буде тобі напутінням».

До них підступився, почувши слова,
Об землю чолом бив, сліди цілував.
Я зсунувся з глузду, важка голова
Була так, немов з оп'яніння.

Вони прорекли: «Ми — твої вчителі,
І ймення безсмертне твоє на землі.
Фрагі, запитай про мету, що в імлі».
Ця оповідь — дурням, для їх розуміння.

ЧИ ТИ НЕ БАЧИВ?

В п'їтьмі спажнуло світло, щоб розтануть.
Не бачив ти володаря краси?
У судний день, в погожий день весняний
Не бачив ти володаря краси?

Птах, як Апка, що вік живе в нетямі,
«Він — Істина»,— гукнув понад полями.

Гей, Навої у руб'ї з торбинами,
Не бачив ти володаря краси?

Розлука серце геть мені розбила.
Шукаю всюди: та знайти несила.
Питаю простір, де нога ступила,—
Не бачив ти володаря краси?

В Іраці, Чін-Мачині, Румі, Шамі,
В пустелі Зумахіла, під зірками,
Біля Кааби чи коло Каламу —
Не бачив ти володаря краси?

В зітханнях ніжних, в піняві Кулзаму,
В Джейхуні, під склепіннями ісламу,
В місті Іси, порослому квітками,
Не бачив ти володаря краси?

В славі Алі, що піднялась до неба,
У поклику, що став як Капи гребінь,
У щирім слові Ясаві Ахмеда —
Не бачив ти володаря краси?

В місті Іси, серед людей халіля,
У лоні неба, у колисці зілля,
На Чорногорі, в лоні скаменілім —
Не бачив ти володаря краси?

Махтумкулі з журби за другом в'яне,
По всій землі пошукує в блуканні.
О Джебраїл, скажи мені востаннє:
Не бачив ти володаря краси?

ЛУНАЄ РИДАННЯ

Немає в житті опертя — Човдур-хан
Загинув — лунає ридання.
Гокленцю на серці не вигоїть ран,
Народ не погасить палання.

Допоки він жив, то тремтів супостат,
Мерщій заволока вертався назад.
Покинув ти нас, і плазуючий гад
Стрічає повсюди сичанням.

Під корінь підтяв нещадимий хазан,
І впав, як троянди стебло, Човдур-хан,
І гори поникли, струмує туман.
Не стримати сліз та волання.

Кому ж бо дістався твій лук і сайдак?
Дорогу до раю вже вимостив мак,
А замість палацу піднісся будяк,
Як знак забуття й руйнування.

І ридма ридає з братами Фрагі.
Вже виплакав очі, туманиться зір.
І сонце погасло, не видно і гір.
І зірка погасла остання.

НЕ ДУМАЙ ПІТИ

Прийми, моє серце, цю щирю пораду:
Не кидай вітчизни, люби рідний край.
Не дайся на лестощі підлих, їх знаду,
І служби у тих ницаків не питай.

Якщо ж слугувать, то мостивому тільки,
Достойному щиро слугуй ти довіку.
Якщо він збідніє, не зрадь чоловіка,—
Будь поряд завжди, у біді помагай.

В ариках вода то росте, то спадає,
А вихудле тіло ваги набуває.
Змарніле обличчя ще сонцем засяє,
За бруд на руках і лиці — не картай.

Достойна людина на злочин нездала,
А підла людина на підступ зухвала,
Про норови кінські питай коновала.
На шкапу стару стригуна не міняй.

Якщо ти у гості явивсь без запросин,
То нишком сиди у гурті стоголосім,
До проса чужого не сунь свого носа —
Масляччям господарю не дорікай.

Якщо запросили, сідай без погорди,
Не квапсь до наїдків, як пес той голодний,
І дякуй за ласку і щедрість господню
І стежки на празник чужий не питай.

Якщо будеш добрим — на добре і буде,
А лагідним будеш — то щиро усюди
Служитиму я аж до божого суду.
Ні слова лихого на думці не май.

Немає дощів — не уродить і груша,
А безліку клопотів голову сушать,
Джигіт не обтяжує справами душу.
У серце своє ти журби не пускай.

Сміливий п'є мед, а розгадько — лиш воду.
І лицар до скону слугує народу.
Честивий — шляхами неправди не ходить.
Не скривди нікого, неправди не знай.

Жорстокого серця нічим не утішить,
В переступах завше воно кам'яніша.
А люди достойні трапляються рідше,
Ніж ниці в житті,— ти про це пам'ятай.

Знай, ризик — це нер, а журба — то шкапина.
Не йди одночасно по двох-трьох стежинах.
Лиш небо тебе відведе від загину —
Надію на бога завжди покладай.

Пожадливість треба разити стрілою.
Свій розум насичуй письма глибиною.
Підступних угод не складай з сатаною —
І книгу життя пощоденно гортай.

Якщо ти пошукуєш легшої долі,
Своєї душі не занедбуй ніколи,
Її обробляй, доглядай, паче поле.
Недужим, калікам завжди співчувай.

Якщо ж Іскандером судилося стати,
Чи, може, Каруна скарби розкопати —
Ти знай: неминучі і згуби, і втрати,
І серце випробам лихим не піддай.

Собаки хапають за драні опинки.
За все воздається: за помисли й вчинки.
Ніхто ще не сходив з тієї стежинки,
Що йде в потойбіччя,— про це пам'ятай.

Якщо ти доскочиш високої слави,
Чини і тоді все з святої направи
І слово вживай не для гри та забави,
Завжди язика за зубами тримай.

Знай: старість — не радість, а смерть —
не весілля.

Здоров'я — найкраще від немочі зілля.
З води не болить голова на похмілля.
Завчасу про власне здоров'я подбай.

Правдиві слова — золоті та нетлінні.
Лукаві людці ходять назиру тінню.
Обачнішим будь, бо почують і стіни.
Нікого у душу свою не пускай.

Усе, що тобі на роду написалось,
Ніхто не закреслить. І листям зів'ялим
Літа відлітають — лишається мало...
Ти книгу життєву уважно читай.

Якщо прочитаєш, то станеш муллою.
Запліднись знаннями, як квітка бджолою,
Для спраглих ти будь рятівною водою,
Рясною росю на ряст опадай.

Щасливим судилося бути вождями.
Нещасні до тям не прийдуть й з літами.
У грудях тиранів не серце, а камінь.
Ти ями нікому в житті не копай.

У батька відважного й син у пошані,
У нього і огир тремтить на аркані.
Він в колі достойних мужів на зібранні
Поважно сидить. Гордієм не бувай.

Ой серце! Давай осідлаємо долю!
Поїдем на пошуки правди по полю.
Бо правда безмежна, така, як і воля.
Ти тільки обітниці богу сповняй.

Прийми, не забудь мої щирі поради.
Нехай береже від переступів й зради
Це слово направи, сердечної злади —
У серці своєму його заховай.

О Махтумкулі! Вже нема тобі ліків.
Надії твої — спорожнілі засіки.
Та будь неухильним у вірі довіку.
І все, що ти маєш пізнати,— пізнай!

ПОКЛИКУЮЧИ: ЮСУП, ЮСУП!

Якуб — я. Плачу, сльози ллю,
Гукаю: — О Юсуп, Юсуп! —
Слізьми і кров'ю шлях кроплю.
Гукаю: — О Юсуп, Юсуп!

І, співчуваючи мені,
Лле небо сльози вогняні.
І, мов Меджвун, я цілі дні
Волаю: — О Юсуп, Юсуп!

Йдуть хмари з чотирьох сторін,
На голову жбурляють тінь.
Йду в гори, в доли, вдалечінь
Гукаю: — О Юсуп, Юсуп!

Мовчить Юсуп — луни нема.
Де не ступлю — земля німа.
В містах, фортецях, де пітьма,
Лунає: — О Юсуп, Юсуп!

На мене пада дощ і град,
Ворони слідкома летять.

Зруйную гори, як Фархад,
Спитаю: — Де Юсуп? Юсуп!

У круговерті днів і літ
Душа полишить білий світ,
Та крик летітиме на схід,
Мов зграя: — О Юсуп! Юсуп!

Чи він в колодязі на дні,
Чи він в далекій стороні?
В Кербелу поклики сумні
Пускаю: — О Юсуп! Юсуп!

Юсуп же ходить з вуст в уста
І солов'єм переліта
З куща на кущ. Кого спитать,
Не знаю: — Де Юсуп? Юсуп!

Махтумкулі, твій побратим
Весь вік ітиме до мети.
Пташиним горлом у світі
Співаю: — О Юсуп! Юсуп!

НАВЧИСЯ МОВЧАННЮ

Син Адама в цім світі — непроханий гість,
Нароковано муки тобі і страждання.
Твоя мова натхненна утратила зміст.
Затамуй свою біль, навчися мовчанню.

Від твоїх таборищ тут не буде слідів,
Тільки попіл від вогнищ та дим від надій.
Розбредуться отари й літа молоді —
Чи наложниця пану співа про кохання?

Старчуном піде шах із торбами в світи.
Та вигнанцеві де той притулок знайти?
Якщо в плюсклому серці немає мети,
То й погасла вже іскра остання.

Діти праху земного вдоволені всім.
Брехунів і правдивих злились голоси,
В спільнім хорі життя й світової краси
Тільки й чути гучне величання.

Ти не знаєш, коли твій рокований час:
Уві сні чи тоді, коли чиниш намаз.
Подорожнім ти будеш і був повсякчас,
Не припиняться муки твої і блукання.

Злидні кажуть: «Якби нам та грошей мішок».
Сліпота просить світла, кульгавість — стежок.
А лестива марнота вола що не крок:
«Перевищив наш шах Іскандера в змаганнях!»

В цього — смушкова шапка, той — в руб'ї, жебрак,
Кривді — шахський престол, правді — в зуби кулак,
Вітру — простір степів, а спекоті — байрак.
Жириїду — пересит, лабзі — старцювання.

Викривають, таврують, катують — одних,
Других — пестять, голублять, вся розкіш для них.
Із Гюргену везе наречену жених,
А доживець забув про часи женихання.

Галасуючи рве той від радощів рот,
А цей губи зашив од нестерпних скорбот.
Ти горів на вогні повсякденних турбот,
І скінчилось лихварством високе палання.

В круговерті життєвій тої бога забув,
А той замість молитви шепоче клятьбу.
Я ж із чвар починаю життя — всю добу
Колотнеча. Дружина — то пташечка рання.

Хтось «оселею сліз» нашу землю назвав,
Бо щодня від плачу намокає рукав.
Хтось трояндою цвів, та поволі зів'яв —
Неминучі і старість, і крові згасання.

Хтось до смерті проніживсь в добрі та теплі,
А хтось вік звікував у нужді та імлі.
Хтось в переступах жив, множив зло на землі,
А повія торочить щодня про кохання.

Хтось трутизну свою видає за меди,
А той злочин вчинив, замітає сліди.
Той мовчить мовчуном, в рот набравши води,
Ну а я все молів у натхненні казання.

Ось цей журиться, бач, йому юності жаль,
А на іншого юнь наганяє печаль,
Червоніє на поясі в злодія шаль —
Він щодень проклипа ремесло добування.

Перед зором пройшли усі з'яви сумні,
А твій голос, блукаючи, згас вдалині.
О Фрагі, ти слугуєш ганьбі день при дні.
Жалюгідні твої вихваляння.

ЖИТТЯ МАРНУЄШ

Пригноблений в невіданні ти спав:
У клопотах життя марнуєш вільно,
Під голову ти світ собі поклав,
Та хто спокійно спить із гаддям спільно?

Дбай про сумління, віри не марнуй,
До пекла стежки вперто не торуй.
Чеснот пильнуй і про добро звістуй,
Бо німувать з піском ти будеш спільно.

До домовини всі шляхи ведуть,
А далі в рай чи в пекло ляже путь,
Тож добродішним, добродішним будь,
Щоб раювати з гуріями спільно.

І подумки ти істину люби,
Бо згорнеш руки — стратиш всі скарби,

Все, що ти скоїв упродовж доби,
Все проти тебе свідчитиме спільно.

Дням не радій, минулим не журись
І не хизуйся надбаним колись,
Не гоноруй, у багачі не пнись
І в день навідання будь з праведними спільно.

Махтумкулі, відкрий джерела слів,
Хліб поділи на тих, хто зголоднів,
Віддай життя за спільників-братів
І уникай підступних мандрів спільних.

ВИРОСТЕ КОЛИСЬ ЮНАК

Немилим стане білий світ,
Як подоросліша юнак.
І не наситить свій живіт
У злиднях вирослий юнак.

Даремні дурню напуття.
А доброчинець все життя
Надіється на майбуття,
Бо в слово вірить, як юнак.

Ні кінь швидкий, ні ятаган
Не убезпечують від ран.
Коли свій зраджує талан,
Тікає у ганьбі юнак.

Так, гави — то не голуби.
Чабан не ходить до юрби.
В гурті лиш прагне боротьби
Дурний безбатченко-юнак.

Коли спітка кого біда —
Тому хоч хліба шмат подай.
На мсту хай буде не тверда
Рука, як завинив юнак.

На світі хто живе віки?
Що для душі метал сипкий?
Зникають зухи-юнаки.
Хай рід продовжує юнак.

Хто вздоблює алмазом мідь?
Вдівцю й рабиня втолить хіть.
Може й з царицею зіскніть,
Як іншу покохав, юнак.

Скарб, мов павук, ссе кров людську,
Хоч він у скрині й на замку,
Вкоротить вік і юнаку,
Якщо скупим буде юнак.

Фрагі, для дурня мало й слів,
Щоб доброту він зрозумів.
Хай вибере із ста шляхів
Лише один в житті юнак.

ПОБАЧИТЬ ХОЧУ Я

В світ подорожани йдуть.
В них свята мета і путь.
Хочу землю обігнуть,
Всіх землян побачить хочу я.

У мандрівці дні летять.
Їм немає вороття.
Та безмежного життя
Океан побачить хочу я.

В Хінд ведуть круті стежки,
В Рум іду я навпрошки...
Хоч життєвий шлях важкий,
Та ризван побачить хочу я.

Сім морів і десять гір
Осягнути прагне зір.
Плоті власної емір,
Свій дурман побачить хочу я.

Кааба жде Махтумкулі —
Сльози рясно потекли.
Не зірву очей з Киблі —
Крізь туман побачить хочу я.

ТА СЕРЦЕ — НІКОЛИ

Від згадки про тебе збудився язик.
Хоч очі заснули, та серце — ніколи.
Ти — біла троянда, а серце — квітник.
У ньому троянда не згасне ніколи.

Здоров'я твоє — найсолодша із трав,
Найкраща молитва — це слово добра.
Коли ж твоя смертна надійде пора,
Її не відхилить ніхто і ніколи.

Послухайте мову мою, юнаки.
Хто виправив світ за минулі віки?
Хоч серце, буває, іде навпрошки
Широким життям, але доля — ніколи.

О сину Адама, недовгий твій шлях,
Бо визначив кожному долю аллах.
Волів би весь світ ти тримати в руках,
Та світ не загарбав ніхто ще й ніколи.

Гей ти, захмелілий життям мандрівник,
Що висловить може твій рабський язик?
На торжищі світу, де лемент і крик,
Не зможе ніхто проспівати ніколи.

Втішається тіло лиш медом густим,
А слух упивається словом святим.
А той, хто оселю душі запустив,
Не зможе збагнути молитви ніколи.

Для кожного юність, Фрагі,— то весна.
У дужого голос лункий, як струна.
Щаслива пора — ой, як швидко мина,
А лихо людське не минає ніколи.

ДУШУ УВІ СНІ ПРИНІС

Уночі з'явивсь раптово Накшбенді.
Свою душу, наче свічку, уві сні приніс.
І вогнем горіли очі молоді —
Хліб і чару кришталеву він мені приніс.

Була чара повна меду та вина.
Її навхильці я випив всю до дна.
Світ затьмаривсь, очі вкрила пелена,
Ніби гість свою зажуру у вині приніс.

Сльози рясно потекли з очей струмком.
Накшбенді сказав, щоб я ішов за ним слідком.
Та сліди його зникали під піском.
Знав я все ж — він вісті радісні приніс.

І не йшов я, а підпурхував, як птах,
Під ногами ворушивсь тернистий плях.
За коханням йшло страждання по пісках.
Мені муки час минучий вогняні приніс.

Зупинивсь Фрагі в дорозі, бо співала кров.
Потекла по моїх жилах полум'ям любов.
Накшбенді вночі з'явився, весь сивоголов.
В щирій чарі він отруту аж на дні приніс.

ОЧЕЙ ТВОЇХ ВІН ГІСТЬ

У темряві ти й волосинку бачиш,
Та згасне згодом зір — очей твоїх він гість,
І одnodумець твоїй жде слів, не страв гарячих,
Бо він душі твоєї, а не наїдків гість.

Які важкі часи, які шляхи тернисті,
В шляхетних юнаків і помисли пречисті.
На землю опаде з кущів шовкове листя,
Троянда відцвіте, бо цвіт весняний — гість.

Нічого вічного немає у природі —
Ні стовбура й гілок, ні цвіту, ані плоду.
Дозріє все в свій час і сад багатий вродить,
Та овоч золотий — осінній щедрий гість.

Якщо коня нема в джигіта, ані зброї,
Хай він іде на герць лише з самим собою.
Чим більше тобі літ, тим менше молоді
В твоїх руках снаги — вона суглобів гість.

Світ зустріча тебе усміхнено, привітно,
Щоб згодом обпалить морозом тогосвітнім,

Душа твоя одна залишиться сирітна,
Бо в тілі тлінному вона — недовгий гість,

Ти істини в житті не матимеш задарма.
На тебе в сатани завжди готові ярма.
Красуне, не пишайсь, бо твоя пиха марна.
Зістарився колись, бо врода твоя — гість.

Махтумкулі живе у послуші й покорі,
Бо пам'ята про смерть, про неминуче горе.
І п'ятиденний світ змандрує кожен скоро,
Бо кожен син Адама у цьому світі — гість.

МАЄ СПІВЕЦЬ ПРИЙТИ

Раніше аніж щастя в гості,
Має у дім співець прийти.
Раніше аніж прийде пошесть,
Мають мулла й гінець прийти.

Себе вважає кожен мужнім.
Всі ганять боягузів дружньо.
Джигіти, серцем не байдужі,
Мусять за честь на герць іти.

Ні складу в світі, ані ладу.
Далеко яблуко не пада
Від яблуні... Як вовк на знаду,
Так має в степ ловець прийти.

Хто спраглий, той копа криницю,
Щоб з джерела снаги напитися,
Аби могло ім'я святитися,
Фрагі, має творець прийти.

ТВІЙ НАРОД

О серце, слухай кожне моє слово.
Твоя зіниця вічна — твій народ.
І не марнуй на все свою мову,
А золото клади собі у рот.

Живи, твори молитви щоранкові,
А людським дітям уділи любові,
І вузол зав'яжи на кушакові,
Щоб не зігнуло спину від скорбот,

І не ходи до суфіїв на раду,
І про образи та ганьбу не згадуй,
І не піддайся, як Карун, на знаду —
Нехай радіє серце від щедрот.

І обізвися словом на питання,
А холуям не подавай вітання.
Із жебраками поділись останнім,
Віддай задарма весь їм обмолот.

Не бійсь юрби нікчемних боягузів,
І з ницаками не ходи в союзі,

Минай підступних і не знай лакузи,
З душі виполой заздрість, як осот.

Розумних — безліч, але мудрих — мало.
Не пий вина, щоб серце не зазнало
Розпусти й блуду, й гіркоти печалі,
Не рвалося у грудях від гризот.

Махтумкулі, твій розум хай не гасне!..
Поникла доля, відійшло прекрасне.
Знай, хабарі, як і борги,— невчасні,
Бо жебраком стають і від щедрот.

ПОВЕДЕШ КАРАВАН

Хай завше супутником буде народ
Тобі, якщо ти поведеш караван.
Хай Ной порятує з розбурханих вод,
Якщо тебе буря жбурне в океан.

Розступляться гори нехай, щоб лунав
Твій голос,— відлуння його перейняв
І ймення співуче я, люба, вписав
Навічно в натхненний величний дестан.

Зістарившись серцем у вічній журбі,
Я день починав, вирушав, як на бій.
І груди стрілою протнув сам собі —
Бо випустив був навмання у туман.

Летів я на поклик далеких багать —
Менглі, мої крила ще й досі димлять.
І правив мені за взірець лиш Фархад.
На серці глибоких не вигоїть ран.

Брова твоя мглиє, як той молодик;
Зітхання мої перейшли вже на крик,
Тому я замовк, прикусивши язик.
Та слава твоя полонила Іран.

Фрагі, про вітчизну свою не забудь,
Верстаючи в мандрах неміряну путь.
І туго кушак зав'яжи на майбуть,
Бо йдуть каравани у Мазандаран.

СУПЕРЕЧКИ НІ ДО ЧОГО

Мав би я щасливу долю, то й посада ні до чого.
Що мені чинити далі з суперечками своїми?
А багатство з марнотратством, як болячка,
ні до чого.

Ні до чого всі жадання, бо життя — журби
тривання.

Шлях щоденного вмирання. І кохання ні до чого.

Та душа, як волосинка, на вогні давно згоріла.
Тож навіщо катування на вогні кохання тіла?
Від жури та клопотів дні, як ночі, почорніли.
Втратив я мету життєву — просвистіли гострі
стріли.

Покладання на змагання і волення ні до чого.

Руки в долі закороткі — не сягну тебе, як хмари.
Ти — багаття. Тане серце вощаницею від жару.
А любов — це шлях до пекла і нестерпна вічна кара.
Підупав давно на силі, і мені вже не до марень...
Проминули дні любові, та рятунок ні до чого.

Де б і з ким не був, ніколи не мели, Фрагі, пустого,
Вмій тримать язик і бачить хоч за крок свою
дорогу.
З нечестивими не знайся, пам'ятай завжди про бога.
Лати суфіїв надійні одягни й не бійсь нікого.
Якщо міль в думках у тебе, то і шапка ні до чого.

НЕ ПІДДАВАЙСЯ НЕДОЛІ

Недоля й кривда правлять світом.
Не улягай їм, не піддайсь.
Крилате серце кинь на вітер
І будь крилатим повсякчас.

Стає довірливим нещасний,
А удівцю — й карга прекрасна,
Глитай словами сипле рясно,
Хоч кістка в горло вже вп'ялась.

Стать ватажком таки не просто.
Шовк викликає заздрість гостру.
Очам не обійняти простір,
Життя ж дається тільки раз.

Небесне колесо — скрипуче,
Кружляє, котиться із кручі.
Людина, як той дим, минуча...
У світі сто народів, рас.

Життям ітиму до знемоги.
Впаду, й мене затопчуть ноги.
«Фрагі!» — позве хтось від дороги.
Відлунням верне сміх до вас.

ФРАГІ

Моя доля — садівник.
Посадила кущ шипшини.
У пісках ручай ізник,
І запались гори сині.

Злодій став уже святим.
Раб — володарем крутим.
Скроні борошном густим
Припорошені віднині.

Згляньсь, пророче, заступись,
В горло пазурі вп'ялись.
Смерть тепер, як і колись,
Те усіх, не знає впину.

Місяць тане ув імлі,
Всюди пекло на землі...

Той мандрує на ослі,
Цей кульгає по пустині.

В бая — коней табун,
Я ж бреду сумним сумний,
Бо за всі гріхи земні
Муки ждуть страшні людину.

Повні казани смоли
Вже киплять, Махтумкулі.
Сльози з горя тепер лий,
Називайсь Фрагі віднині.

СЕРЦЕ

Збудися від сну, о без смерті померле вже серце!
В небесній оселі невесело, спалене серце!
Та марні надії — дотліє в біді моє серце.
І каменем кане у води безодняві серце.
Ніхто не врятує спеленуте долею серце.
У тлінному тілі, у савані білому — серце.

Вуста захисти, аби слово до слави піднести.
Очима до істини стань, щоб долоні піднести.
Аркан геть закинь, щоб тягар свій донести.
Хоч доля важка, але дух свій ти мусиш піднести.
А честі не трать, щоб сумління вознести.
Стань прахом і попелом, спалене серце.

Я всіх перевищив, як сум перевищує радість:
Любов'ю — Меджнуна, а силою й духом — Фархада.
Та, серце спаливши, чи варто благодати пощади
В святоші ходжі? Де шукати розради?
Душа не вертається в плоть, коли господа зрадить.
Любов не вертає ніколи в спустошене серце.

Хай янгол світання завершить молитву співанням.
Неробство — непам'ять безплідна,
життя марнування.
Облиш посягання на світ, не бажай панування.
Як дєрвіш у руб'ї, пустись без мети в мандрювання,
Бо станеш самітником ти у гіркім однуванні.
Хай знайде пристання не зражене слово у серці.

Фрагі, я два келихи випив і впився журбою,
Та третій не встиг, бо душа розлучилась зі мною.
Шаленцем я став і щодня зустрічаюсь з бідою.
Ой люди, рятуйте! — не знаю, що діять з собою.
Нездужаю я — окропіте святою водою.
Хай збудиться знову од смерті померле вже серце.

ЩЕ Й ХАЛАТ

Сорочка голому потрібна...
А до сорочки — ще й халат.
На голод бідкається бідний...
Наїсться — подавай ягнят!

Добром наладувавши хури,
Джигіти все чогось похмурі,
Все скаржаться комусь в зажурі,
Що хліб не дармовий їдять.

А той, хто швидко багатіє,
Про молодих наложниць мріє,
І, переситившись, воліє
Під свою руч підбити град.

А там — запрагне ханом стати,
Розкішно жити й не вмирати,
Ні чиншу не давать, ні плати
І на весь світ свій ширить лад.

Махтумкулі, життя — як море...
Той мужній, хто глузує з горя.
Зір завузький, а світ просторий —
Його за гроші не придбать.

КРОВ ЗАКАПАЄ ГАРЯЧА

Той душу втратить, хто побачить
Мене в зажурі та біді.
І кров закапає гаряча
З сухого дерева тоді.

Карун скарби свої розвіє,
А сонце миттю почорніє.

О як, скажи, в твоїй надії
Сховатись, як дощу в воді?

Якби в твоїм кутку сховатись,
Набутком стали б мої втрати,
Зробився б я тоді багатим,
Якому не страшний крадій.

Коли б явилися на очі
Мені всі марення пророчі,
То помудрішали б охочі
Надії гудить молоді.

Хто «зіра» й «зебера» не знає,
Хто «а» від «б» не відрізняє,
Коран той миттю прочитає,
Якщо мене впізна тоді.

Даремні всі знання Джемшіда,
Бо знає більше бог-всевіда...
Лукман лікує не всі біди,
Бо смерть — найбільший чудодій.

Я розум свій піддав випробі,
Позбувшись лютості та злоби.
Той птичу матиме подобу,
Хто вмів і в журбі радить.

Махтумкулі, будь маломовним!
Дивись — ген гори й море повне.
Незмінний світ... Життя ж гріховне...
Живи і не втрачай надій.

МОЇ РОВЕСНИКИ

Всі ровесники-джигіти,
Розлетілись, як пташки.
В кожного — свій шлях на світі,
Свої клопоти-думки.

Що один — стежок до раю,
Другий — істини шукає,
Третій — в сні не випускає
Ятагана із руки.

Загнуздавши нєрів, хани
Будуть битими шляхами
Мчати в бій, щоб головами
Вкрити зрошені піски.

Промайнули дні братання.
Той в Тебрізі, в Ісфахані,
Цей в Турані, той в Ірані —
В кожного свої стежки.

Знає бог один про мене,
Як в розлуці жить стражденно.
Збільшується шлях щоденно —
Ой Фрагі, він нелегкий!

ЧИ ПАГОРБ, ЧИ РІВНИНА

Кінь-арабаш наосліп серця мчить,
Йому однаково, чи пагорб, чи рівнина...
У бій на ворога іде джигіт —
Він б'ється до звитяги чи до згину.

А боягуз не вирушить у бій —
Його лякає навіть голос свій.
Тремтить вночі настраханий бабій:
Йому здається вовком деревина.

Хто став ватагом і не мав коня?
Хто може бути мудрим без знання?
Хто бесіду розважну підганя,
Для того все одно — чи ніч, чи днина.

Назад не повернуть ніколи рік.
Не подолати горобцям шулік.
Голодний сокіл кинеться й в потік,
Якщо нагледить зграю він качину.

Махтумкулі, всі виспівай слова,
Щоб їх ніколи страх не обірвав,
Щоб в них лунала музика жива
Й не знав ніхто: твій спів це чи пташиний.

ЗАНАПАСТИЛИ

У смутках та журбі моє життя зів'яло,
І лихо навісне занапастило вік:
Всі книги, що списав, у безвісті пропали,
З моїх очей тече сліз соляний потік.

Нас ворог оточив, заскочивши раптово,
І друзів розметав, проливши море крові.
І книгу золоту — п'ять літ трудів над словом —
Кизилбаші взяли і кинули в потік.

Скрутивши руки нам, зробили нас рабами.
Зістарились батьки, сумуючи за нами.
Платили викуп тим, хто пильнував за нами,
Віддавши ворогам пашницю і засік.

Жорстоке і глухе немилосердне горе:
Від сліз зів'янув я, немов на сонці корінь,
І книга золота в Джейхуні непрозорім
Шубовснула, як рінь, і канула навік.

Є різний в світі люд: слабкі — і переможні;
Є ситі — й ті, що в них роти завжди порожні;
Веселі є, сумні, щасливі, злобоможні,
А є такі журці, для котрих день — як рік.

Напасті та печаль зів'ялять геть людину...
Не вірте їй долі ви, вона веде до згину...
Махтумкулі, скажи, чого зігнув ти спину?
Хіба в словах своїх ти правди не прорік?

ТОЙ ВЧИНОК

Ти злочину, раб божий, уникай,
Бо в день навідання згадається той вчинок.
З шайтаном не вступай ніколи в пай,
Бо докором пектимо лихий вчинок.

Повабить тебе хтивість насолод —
Не спокушайся, смертна твоя плоть.
Незримий в небі бачить все господь,
Отож виважуй в серці кожен вчинок.

В житті тримайся праведних доріг,
Бо інші заведуть тебе у гріх,
Чини добро, щоб в судний день не зміг
Ти мук зазнати за встидливий вчинок.

Життя твоє — швидко весняна мить,
Не згледішся — так швидко пролетить.
Тож квапся свою душу укріпить,
Аби її не занастив твій вчинок.

Не надимайся в гордощах пустих,
І марнослів'ям серця не гніти,
І не кружляй у колі суєти,
Лиш залюбки спевняй свій добрий вчинок.

І знай, що ти — минущий чоловік,
І не замислюй справи на весь вік.
Бо, що посієш, то й збереш в засік:
Хай благодатним стане кожен вчинок.

— Солодкий гріх,— шепоче сатана.
Господь застерігає: — То мана.—
Сунь руку в жар — бач, мука катівна.
Така, Фрагі, і плата за твій вчинок.

МЕНЕ ОБТУЖИТЬ

В пекельній тузі знемагає тіло —
Дитя зустрине і мене обтужить.
Від сліз щоденних серце заніміло —
Літа зустрінуть і мене обтужать.

А від журби моєї трісне камінь,
Від неї стануть беки жебраками.
Змарнів лицем я і запавсь в нетяму —
Крута гора зустрине і обтужить.

Якщо зітхну, то від мого зітхання
Міць відбереться у людей остання.
Безсилий тигр припинить полювання,
А птах зустрине і мене обтужить.

Я плачу, каюсь, бо нестерпні муки,
В зневірі опускаю кволі руки.
Заплаче й незнайомий без спонуки —
Ось так зустрине і мене обтужить.

Любов моя до істини — то згуба.
Доглядачам своїм не дам рахуби.

Німіє голос, скам'яніли губи.
Скотар зустрине і мене обтужить.

Хто не зазнав любові, той жахнеться,
Коли мене побачить,— моє серце
Під попелом у грудях ледве б'ється.
Дутар зустрине і мене обтужить.

Махтумкулі, хто чує твою мову,
Той прокляне усю світобудову.
Хто веселився — заніміє знову,—
Життя зустрине і мене обтужить.

НА ГОЛОВУ МОЮ БІДА

На голову мою біда
Зненацька впала гострожала.
Немовби пташка із гнізда,
З життя мій випав син — не стало.

Минулось щастя, наче сон,
І золотий розбито трон,
Морози люті виногрон
Спалили геть — лози не стало.

О невблаганна люта смерть!
Я горем виповнився вщерть.
Опору втратив я і твердь,
І для життя — снаги не стало.

І катувальна кожна мить
Мені розпачливо болить.
Снаги не маю далі жить.
Щоб викричать — і слів не стало.

Горить, як нетля на вогні,
Душа, і муки катівні
Шматують плоть — в очах на дні
Зосталась сіль, бо сліз не стало.

Ловлю дорогу патином.
За мною йде біда слідком.
Я став останнім жебраком.
Забрали скарб — життя не стало.

Махтумкулі не спинить сліз,
Мої благання чути скрізь.
Хто ж мені горе це приніс?
Погасло сонце, дня не стало.

ХОДІМ ПОБАЧИМО

Ходім змандруємо цей світ,
Всю широчінь його побачимо.
І вежі, що колись Джемшід
Підніс до хмар, ходім побачимо.

У хащовинні — хижаків,
І розмаїття квітників,

Полотна рік, разки струмків
І райдуг водограй побачимо.

І пасма гір — землі вінець,
Що з небуття явив творець,
Спасенний в світі острівець
У дні потоцу ми побачимо.

О світе лживий, порадій:
Умруть старі і молоді —
Ніхто не знайде і слідів...
Верхів'я гір ходім побачимо.

Там сніг лежить і хмари сплять.
Минають дні, вони ж стоять
Незрушно всі віки підряд,—
Могутні гори, йдем побачимо.

Від давніх міст зостався прах;
Де правував не один шах,
Співає голосистий птах,—
Густі сади ходім побачимо.

Махтумкулі, а хто не вмре?
Всіх костюмаха забере.
Та світ, як небо, безберег —
Ходімо сонця схід побачимо.

ІМЕНІ НА СВІТІ ТРЕБА

Всещедрий боже, що мені,
Крім імені, на світі треба?
Снить щастям доля уві сні,
Бо що, крім щастя, мені треба?

Моя дорога нелегка —
Підтримай, боже, жебрака,
Хоча б черствого дай шматка,
Бо що, крім хліба, мені треба?

У світі злочину й брехні
Дай дрібку радощів мені
Та доточи хоч жменю днів,
Бо що, крім віку, мені треба?

Фрагі, я до мети іду,
Та скрізь напитую біду...
Нащадків пощади, нужду
Не насилай — їм щастя треба...

НЕ ВІДРІЗНИТЬ

Йомуд з гокленом вирушать в похід,
В суцільній лаві їх не відрізнить.
З пащеки степу військо йтиме в світ;
Шляхів од таборищ не відрізнить.

І ворон буде битися з орлом,
Зіткнуться скелі, доброта зі злом,
З живими мертві, холод із теплом.
І левів од лисиць не відрізнить.

У них в руках три тисячі списів,
Лопат тьма-тьмуца для фортаць й ровів.
Теке й салир в похід пошлють синів —
Хоробрих від страхків не відрізнить.

Сюди зухвалі прийдуть юнаки,
Розіб'ють трон, потопчуть бунчуки,
Посядуть городища навіки —
Хто пахолок, хто шах — не відрізнить.

Махтумкулі, цей бій веде Алі.
Омар з Османом — в війська на чолі.
Не видно вже ні неба, ні землі:
Де пил, де Хорасан — не відрізнить.

КУДИ ТИ?

Адамів сину, зупинись,
Ідеш у гордощах куди ти,
Забувши про небесну вись,
До розкошів земних неситий?

Волів би весь загарбать світ,
Аби набить собі живіт?

Чи як отой Корун тремтїть
Над золотом своїм хотїв ти?

Про марність всього — пам'ятай.
Колись тебе творець спита,
Як змарнував свої літа
У клопотах яких земних ти.

Що знаєш ти про родовід?
Спокуси тіла — вічний гніт...
Глянь, ходить смерть коло воріт —
Одначе дбаєш про земне ти.

Збігають непомітно дні.
Фрагі, всі клопоти земні —
Дрібні... А що в душі на дні
Для вічності зібрав, скажи ти?

НЕВМІТНО ЗНИКАЄ

Шукає той згуби,
Хто долі не має.
Від солоду й зуби,
Буває, зникають.

Від сліз і від слова
В молитвах ранкових
Все лихо, як повінь,
Поволі зникає.

Без шаха голота,
Як свічка без гноту,
Не стане супроти
Навали — й зникає.

Хто кривдить убогих,
Забувши про бога,
Сумління у того,
Як світло, зникає.

На кого нападє,
Той журиться часто.
Невчасне нещастя
Хай вчасно зникає.

Язик злий — наруга,
Бо зрадить і друга.
А час, наче вугіль,
Згорає, зникає...

Фрагі, все на світі —
Як сон серед літа.
І кожен, як вітер,
Невмітно зникає.

Я НЕ ЗНАВ

Відтоді, як я випив чашу смутку,
Де зустріч, де розлука, вже не знав.
Служив я правді, та не мав набутку.
Де істина, омана — я не знав.

Обмеживши жадання та хотіння,
Для мук щоденних я набравсь терпіння.
Летить стріла — чуть тятиви бриніння,
Та хто пустив і звідки — я не знав.

Всезнаючий, послухай моє слово:
В людській подобі народивсь я знову.
Основу пізнавав світобудови,
Та що таке світ суцый — я не знав.

Короткий вік продовживши печаллю,
Сторч головою кинувсь я в провалля,
На чорторях тіло кружеляло:
Де твердь земна, де небо — я не знав.

І кожен, хто зануриться у море,
Пізнає глибочінь журби і горя.
Чи світ такий довкола неозорий
А чи душа безмежна — я не знав.

А світ для мене небом був, блакиттю,
І я в його тканні був тільки ниттю,
Та вічністю він був чи, може, миттю,
Набутком а чи збитком — я не знав.

Фрагі, в доріг кінці є і початки,
І пролягає на два боки кладка.
Що важить більше: дійсне а чи згадка?
Любов чи зненависть? — того і я не знав.

НАСТАВ ЧАС

Плачу, брати, я щоденно над плинністю часу.
Світ у руках нечестивців, і віра вже згасла.
Плачуть пригноблені, долю проклявши нещасну.
Люд перевівся, гинуть надії прекрасні,
І закликає все суще в довічному страсі.

В день сонцеповний кинувсь на безбач між люди.
Шлях мій крутий пролягає з нікуди в нікуди.
Без каяття порятунку нікому не буде.
Долю б забути, зняти з очей давню полуду.
Вільним би став од людей та від божого суду.

Не улягай ні словам, ні пустій круговерті —
В світі ніхто не уникнув ніколи ще смерті.
Всяк, хто родився, мусить колись та померти.
Не повертай на добро ти обмовців одвертих —
В їхніх устах на брехню всі слова перетерті.

Світе лукавий, навіщо ти кривдиш бідноту?
Лють у тирана капле отрутою з рота,
Руки його сиплють жар по землі та скорботу.

Як тільки носить земля всю подібну підлоту?
Може, в ім'я Мухаммеда триває марнота?

На роздоріжжі стою без життєвої ниті.
Що, окрім істини, маю, брати, я на світі?
Вітер мене без вітрил жене в море відкритє...
Махтумкулі! Де земля, щоб на неї ступити?
Руку простер, та довкола — лиш хвилі неситі.

ДОРОГА РАБА

Якщо дорога праведна в раба,
Брати мої, він з лихом розминеться,
І з лиходієм він не перетнеться,
Якщо до істини шляхи ведуть раба.

Смерть сухорота спалить і життя,
І зиск перейде в муку й каюття.
Не буде у майбутнім опертя,
Якщо язик брехливий у раба.

Ніхто на той світ й шеляга не взяв.
О зганьблений, ти нащо скарб надбав?
Щоб в день навідання ти сам себе прокляв,
Що виплекав в душі своїй раба?

У мріях — зиск, а в серці — тільки хіть.
Тягар на шиї нести дням устрить,

Рукам усе гребти, думкам — летіть,
Щоб гнать до згуби бідного раба.

Фрагі, поглянь на цей неситий люд.
Їм навіть не страшний останній суд.
Надійде день, такий настане скрут,
Що, боже, пощади тоді раба!

ЯКЩО ГНІВ ЗАКИПИТЬ

В світі спокус нечестивих предосить.
Душу погубиш свою, якщо гнів закипить.
В довгій розлуці юнак заголосить,
А без кохання зчорніє небесна блакить.

Друга свого не затримуй в дорозі далекій.
Лестоці вражі — як мед, щоб приспати безпеку,
Не позичай в жебрака, позичальником беку
Сам не ставай, якщо хочеш у спокої жить.

Голою в світ цей приходить людина,
Й крихти не візьме вона в домовину...
Може земля щохвилини поглинуть
І уві сні, якщо будеш неправильно жить.

Сповниться доля — хоч рано, хоч пізно,
Смерть тебе знайде й за муром залізним.
Праведний муж не зважає на грізьби,
Шлях його рівний, якщо він до світла стремить.

Каже хвалько: все я знаю на світі.
Знаючий слова не кида на вітер.
Нащо молитви кричать і скорбіти
Вголос, якщо можна тихо благати-молить.

Двері щедрот глитаї зачинили,
Збільшилось в пеклі нечистої сили.
Суфії пельки скоромним набили.
Нащо їм піст, якщо можна м'ясиво тлить!

Буде хай завше по розуму — мова.
Завше в дорогу, Фрагі, будь готовий.
Той проклинатиме світ, що не слово,
Через дурну, якщо з нею судилося жить.

ДОБРА НЕ ЖДІТЬ

Чи може інших той зігріть,
Якщо не скривдив він нікого?
Добра від того ви не ждiть,
Хто не вчинив нічого злого.

З людей збиткуються пани,
Піднеслись високо вони...
Дні пошанівку, наче сни,
Минуться в мужа запального.

Тож не рахуй чужих гріхів,
Як і гріхів своїх синів.

Якби спокутать їх зумів,
Прощення мав би ти від бога.

Днів коловерть не зупинить.
Відроджується кожна мить.
Лукавий втратить щастя нить
І стане жебраком убогим.

Хто в інших не пита порад,
Думкам не може дати лад,
За все хапається підряд,—
Той не навчиться нічого.

В день битви з'явиться джигіт
І звір наситить свій живіт,
Від горя почорніє світ:
Хто брата зрадить — зрадить бога.

Махтумкулі, згори дотла,
Знімій, зчорній, як та зола,
Немов од пса, втікай з села
Від злого дурня навісного.

ХІБА НЕ КЛИЧЕ,
НЕ ШУКА?

Якщо куріпка пташеня загубить,
Хіба ж його не кличе, не шука?..
І соловей, як вратить квітку коху,
Літає, кличучи, по квітниках.

І, загубивши віслючка, ослиця
Розпачливо на світ буде дивиться.
Кричатиме відчайсно верблюдиця,
Коли верблюденя буде гукать.

І буде наслухать, піднявши вуха,
Знайомий голос, щоб летить щодуху
До рідної дитини. Вічна скруха
У матері, що кров свою шука.

Якщо в кривого відібрати костур,
То нездоланим стане зразу простір.
І переймає сарна стріли гострі,
Щоб захистить дитя біля струмка.

Розлуки не здолає син Адама.
Підступна смерть іде завжди за нами.
А твоє горе, о Фрагі,— мов камінь,
Ще дужче серце зранене стиска!

ПОЛЮБИВ Я

О брати мої сердечні, квітку влітку полюбив я,
Та святу мету на світі більше квітів полюбив я,
Солов'єм в саду літаю, шелест листя полюбив я.
Гори — житло моє, вежі та безмежжя полюбив я.
Юнку, скупану у росах, довгокосу полюбив я.

Доля гнала через доли, через гори до святині,
І донині я блукаю в горах Мекки та Медіни.
Солов'єм в садах едему я співаю без упину.
І, приречений навечно, в'язень смутку й самотини —
Проклинаю лиха зграю — горе чорне розлюбив я.

Стала плоть гніздом печалі: я живу в пісках,
ой леле!
В чорну тугу одягнувся: в скрусі я живу, ой леле!
Я — Фархад! І моє серце стало попелом, ой леле!
В жилах кров тече даремно — змарнував життя,
ой леле!
Дім зітхання і стогнання — днів оселю полюбив я.

Що за море, що за гори стали на шляху до тебе?
Душу й розум відібрала; серце — птиця в клітці
ребер.
Хто ти — горлиця, ворона? Чи лебідка біла в небі?
Полонила безліч юних, та тобі ще більше треба!
Сонцелику, чорнооку, стан високий полюбив я.

Обізвись єдиним словом, я благаю знову й знову.
Поволоцьки я тягнувся б на аркані кіс шовкових.
Не потрібно долі, доле, я забув про дні святкові.
Що я маю, окрім тебе? Тільки небо й жар любові.
Тож на тебе я молюся, бо молитву полюбив я.

Моє серце ледве стука, бо конає від розлуки.
І, приречений на муки, я простер до тебе руки.
Споневажений тобою, в горі я знайшов заруку.

Ти з очей пустила стріли, заломила брови-луки...
Але гнів твій неспалимий і розлуку полюбив я.

Ой Фрагі, в твоїй десниці — порожнеча із скарбниці.
Змандрував далекі села, не знайшов собі столиці.
Бачив сімдесят два міста, крам багатий

по крамницях.

Зганьблений, хотів напиться з животворної криниці.
Світ довколо неозорий, горе-мандри полюбив я.

В ДУШІ

Я замислився про світ —
В мову вбралися думки.
Втілившись у кров і піт,
Молиться душа віки!

Тільки істину звістуй,
Серце правдою гартуй.
Варто зрадити мету —
Світ розпавсь на черепки.

Із землі, поглянь, зросло
Ніжне весняне стебло.
Кожне дерево й зело
Вийшло з божої руки.

Хтивість тілові велить
Марнувати кожну мить,

Їсти вдосталь, вина п'ять,
Спершися на подушки.

Серце каже: «Я — базар,
Продавай небесний дар.
Згасне в жилах крові жар
І забудуться грішки».

На папір перо летить,
Каже: «О блаженна мить!»
Зграя голубів летить,
Туркотить про колоски.

Солов'їний спів луна:
«Вже прийшла ясна весна,
І троянда чарівна
Квітне над усі квітки».

Кажан каже: «Ой аллах!
Я крилатий, та не птах,
І сконаю на вітрах,
А люблю глухі кутки».

Анка каже: «Мандрівник!»
Одуд каже: «Жартівник!
Мій вигадливий язик
Розпускає скрізь плітки».

А вівсянка полохка
Всюди затишку шука.

Заховавшись, замовка,
Наслухає світ лункий.

Каже журавель: «Я сват
Сулейману — у Багдад
Я літаю в листопад
Пити воду із ріки».

Виголошує сова:
«Маю чотки — рахувать
Всі молитви і слова.
Сум люблю я й плач гіркий».

«Горе,— журиться жебрак,—
Раб нікчемний я, хробак.
Боже, появи свій знак
На щасливі дні й роки».

Каже горличка: «Живім!
Не страшний ні дощ, ні грім.
З гіллячок будую дім
Я на урвищах стрімких».

Сокіл каже: «Каламуть
В голові моїй, бо лють
Закипіла — не збагнуть,
Де ягнята, де вовки».

А куріпка править річ:
«Я молюся день і ніч».

Качка криче: «Щезли з віч
Всі озера та ставки».

З гордоців надувся сич,
І хизується павич.
Кікнос каже: «Возвелич
Рідний Хіндустан співкий».

А папуга ні на мить
Не вмовкає, все кричить,
Що з людьми щасливо жить,
Знаючи людські думки.

Олениця все життя
Плаче, втративши дитя.
Невимовні почуття —
Надовкола хижаків.

«Зло чиню я що не крок,—
Каже зголоднілий вовк,—
В голові нема думок,
Бо про здобич всі думки».

Каже кінь: «Щодня мене
Раб кнутом до кістки тне.
Катування це страшне,
Бо ношу тягар важкий».

Запевняє всіх віслиюк,
Що він — кременя онук,

Тільки від терпіння й мук
Серце трісло на шматки.

Мовить, пасучись, верблюд:
«Не потрібно мені пут,
Бо дозвольно жити тут,
Де лежать одні піски».

Сім земель — намет один.
Шелест трав і крик тварин
В хор злились, щоб божий чин
Возвеличить на віки.

Запитають в день журби,
Що ти за життя зробив.
Не ступай на шлях ганьби:
В рай ведуть вузькі стежки.

Май надію, як Юсуп,
Май терпіння, як Ейюб,
Йди життям, як йшов Якуб
В Ханаан через піски.

А душа твоя нехай
Заструмує, мов ручай...
Боже, спраглому подай
Хоч росицю із руки.

Гей, Махтумкулі, поглянь,
Вже горить душа, як грань.
Тож не треба запитань,
Любі друзі й кривняки.

ШУКАЮ Я

З гокленів я. Атрек — мій край.
Любові дар шукаю я.
Душа — як пташка без пера.
Для крові жар шукаю я.

Осиротів на чужині.
Гірка розлука — смерть мені.
Життя нестерпне, дні сумні..
Купцем базар шукаю я.

Чекаю — прийде Абдулла,
І побратим Матам-молла.
Та розум мій згорів дотла —
Лише примар шукаю я.

Розтятий надвоє мечем,
Кров замість сліз з очей тече.
Біда підставила плече,
Лише мазар шукаю я.

Мисливцем я на Сонгідаг
Забрів було: джейран, як птах,
Злетів і зник в чужих гаях.
Чужий товар шукаю я.

Махтумкулі, ці дні сумні
Схилили голову мені.
Туркменські хай живуть пісні.
Тепер дутар шукаю я.

БРАТ АБДУЛЛА

Ти дев'ять років у розлуці.
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?
Із моря човен мусить повернутись.
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

Про тебе кожна гору я питаю —
Мовчать вони і про печаль не знають.
Скажи, тебе чекать з якого краю?
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

Страху не відає душа сирітна.
До дна допито чашу цьогосвітну.
В яких ти зник нуртах тисячолітніх?
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

Розділені вогнем, мечем розлуки,
Я втратив силу, стали кволі руки.
Зігнуло горе твого батька луком.
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

У розпитах життя моє минає,
Питаю хмар і журавлину зграю.
Серед людей я спокою не маю.
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

Вже я піднявсь на шибеницю горя.
В яке, скажи ти, брате, канув море?
Побачити тебе — бракує зору,
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

Чужим став дім, вітчизна — чужиною.
А може, ти блукаєш десь луною?
Ми голови посипали золою.
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

Забув ти, брате, і любов, і згоду,
І відцурався від батьків і роду.
Фрагі ридає, брата не знаходить.
Вітчизну де знайшов ти, Абдулла?

У КОГО ОГИРА НЕМА...

Не може бути той джигітом,
У кого огира нема,
І безталанний той на світі,
Хто вітер в полі перейма.

Якщо не має зух нащадків,
Забудеться ім'я і спадки.
Той починає жить спочатку,
У кого талану нема.

Ворони не летять у вирій,
А всім голодним — не до жиру.
Не має шани серед миру
Той, в кого розуму нема.

Осідлим в світі добре бути,
Потрібні килими для юрти.

І хай сміються ті на кутні,
У кого мужності нема.

Махтумкулі, життя — це штука.
Потрібен розум для шаблюки.
Той у житті не знає муки,
У кого ворогів нема.

ПЛІТКАР

У судний день страшна чекає кара
Тебе за мову, за язик, пліткар.
Боронь слова, життя не розбазарюй,
Не обмовляй людей ніде, пліткар.

Катований і блискавкою, й громом,
На троні ти возсядеш крижаному,
А скорпіони в житлі вогняному
Всю кров із тебе висмокчуть, пліткар.

Всі свідки твоїх мук з жалю заплачуть,
В сиджині питимеш ти лиш смолу гарячу,
І вирвуть язика тобі, одначе
Тобі замало цих тортур, пліткар.

За кожне слово понесеш ти муку,
Бо сіяв скрізь ти свари та розпуку,
Здригнеться всесвіт, з неба каменюки
Впадуть на тебе, наче жар, пліткар.

Благатимеш, та буде бог далеко.
Гріхами вимостив ти шлях до пекла,
Душа покине, як гніздо лелека,
Твою трухляву плоть, старий пліткар.

А янголи жбурнуть під колісницю,
Щоб вичавить із тебе трухлявицю,
І гаддя виссе кров, і загніздиться
Павук у голові твоїй, пліткар.

Собі ніде не знайдеш порятунку
І питимеш отруту замість трунку,
І спалять губи вогняні цілунки,
І кров твоя згорить тоді, пліткар.

У житлі мук і вічного страждання
Минатимуть всі ночі й дні в конанні.
До неба хором піднесуть воання,
Зводитель, і спокусник, і пліткар.

Махтумкулі сказав: — Ти винуватий,
Якщо брехав, сумління своє втратив.
Хай твій язик не знає слів щербатих,
А то і душу втратиш ти, пліткар.

ЧАС

Скажіть негіднику джигіту,
Що час його уже настав.
Нехай усі скарби на світі
Згребе Карун — душа ж пуста.

Скажіть, ну що мені робити?
Як спрагу серця утолити?
Скажіть коханій, що на світі
Лікує лиш любов свята.

Базар мій розійшовся рано.
Щодень на серці глибші рани.
На очі пелена туману
Лягає, наче повсть густа.

З Хіви я мчав через пустиню,
Аби побачить мертвим сина.
Хай буде проклята та днина,
Коли назад я шлях верстав.

Махтумкулі, твоя хвороба —
То для душі лише випроба.
Ти прикусить язик поспробуй,
Бо пісня вже твоя не та.

КИПІННЯ КРОВІ — ТИ

Ти — плід любові батька,
Кипіння крові — ти.
Ти був нічим спочатку,
Та плоттю визрів ти.

За повелінням неба
Постав таким, як треба,—
Поглянь лишень на себе,
Як вміло зшитий ти.

Аллах язик дав, вуха,
Щоб інших також слухав,
І розум твій роздмухав,
Щоб все осмислив ти.

А ще поклав він долю
Й дорогу через поле,
Щоб все, що чув навколо,
Відлив у слово ти.

І, рушивши в дорогу,
Ти склав подяку богу.
Та зразу ж за порогом
З любов'ю стрівся ти.

Коханням гоїв рани,
Любив свою кохану,
Струнку і тонкостанну,
Життям втішався ти.

Із запалом юначим
В бій кинувся гарячий,
Щоб ворогу віддячить
За горе й кривду, ти.

А, зрілих літ сягнувши,
Втішав ти плоть, не душу,
І, про любов забувши,
Всолоджувався ти,

І, загнуздавши вітер,
Мчав охляп білим світом.
І раптом запримітив:
Сорокалітен — ти.

Повіяв вітер східний,
І сад твій став безплідний.
Нужденний, жалюгідний,
Безпомічним став ти.

І побіліли скроні,
І висохли долоні,
Літа летять, як коні,
Та їх не втримав ти.

І став сивоголовим...
Лиш «істина» промовив.
Слова, мов ту полову,
Пустив на вітер ти.

Нога шука стежини.
А на похилу спину
Сіда кушпела глини —
Важким собі став ти.

А згодом зрадить мова,
Не витиснеш ні слова
І занімієш знову —
Доживцем станеш ти.

Махтумкулі, послухай,
Лиш не виснажуй духу,
До істини лиш рухайсь —
Спасенний будеш ти.

ВІТРОМ СВІЖИМ ІЗ ГЮРГЕНА

Туман обтяжно на горі лежить,
І тягне вітром свіжим із Гюргена...
Дощі впадуть — і піною кипить
Вода бурхлива в берегах Гюргена.

Вздовж річки — гай. І очерет росте.
Тут у красунь — одіння золоте.
А білі коні столочили степ.
А буйволи п'ють воду із Гюргена.

Тут караван спинивсь на водопій.
І, розгорнувши білих хмар сувій,
Стрімчастий берег на відбиток свій
Задивлений у дзеркалі Гюргена.

Міцніше затягнувши свій кушак,
Йде на ловитву з соколом юнак,
І вітру груди підставля сугак.
Безмежний степ простерся вздовж Гюргена.

Махтумкулі, ти йдеш шляхом прочан.
Ніхто на серці не загоїть ран.
Красуня йде струнка, немов джейран,
Шукає броду в піняві Гюргена.

ПЕРЕД ТОБОЮ

І слів огонь, і щирий спів —
Погасне враз перед тобою.
Все сокровенне розповім,
Безпомічний перед тобою.

Згорить рай-дерево дотла,
Кипітиме в устах смола.
Не підніму свого чола —
Ниць упаду перед тобою.

Згорить жариною язик,
Та з горла вивергнеться крик,

Аби прославить світлий лик —
Співатиму перед тобою.

О світе злочину та мсти,
Пісень моїх не чуєш ти...
Схиля коліна і святий,
І Сулейман перед тобою.

Корон зрікаються царі,
Шукають правди лихварі,
І никнуть молоді й старі,
Мов пахолки, перед тобою.

Навколо стелеться туман,
Цілющих ліків жде Лукман.
А я циюти повний дзбан
До дна допив перед тобою.

Мовчить ошуканий Рустем,
І прокидається едем,
І гордий Зал стає сліпцем,
Німіючи перед тобою.

Світ повен горя та жури.
Замовк знедолений Мари.
Фрагі, у істині згори,
Що виросла перед тобою.

ОДРУЖИСЬ

Якщо тобі сприкрилась радість,
Юначе, тоді одружись...
Як мало на серці досади
І мало турбот,— одружись.

Дочасно зістарить робота,
Обляжуть тебе клопоти,
В нестяму впадеш, у скорботу...
Цього ти запраг — одружись...

До житла ти будеш прикутий.
Дружина та діти — то пута.
Обтяжать погоничі люті.
Як хочеш того — одружись.

Ти зараз гуляєш на волі,
Веселий, стрункий, ясночоллий.
Як хочеш ти іншої долі
І лиха зазнать — одружись.

Ще радість у парі з тобою
Дорогою йде весняною.
Ти хочеш зустрітись з журбою?
Тоді чим хутчій одружись.

Твоя далечінь неозора,
Хода і легка, і бадьора.
Як хочеш ти виважить горе,
Життя ваготу — одружись.

Фрагі, ти уже повнолітен,
Душа твоя вільна, як вітер,
Якщо так судилось на світі
Тобі, то мерщій одружись.

ПЕРЕВІВСЯ

Життя — марнота із марнот:
Всі прагнуть стати Карунами,
Бо перевівся весь народ,
Давно всі стали крикунами.

Став здирцею емір-скупар,
Вже й сонця пригасає жар.
А рідний край — немов базар,—
Щодень торгує шах рабами.

Не тчеться плетиво струмків,
Не чути подиху вітрів.
Утечищем від ворогів
Став мій Гюрген поміж горами.

Та розпадеться трон на прах,
І заросте широкий шлях.
Мулла, ішан, і пір, і шах —
Зробились для людей катами.

Ой чим зарадити біді?
Все час затер. Ані слідів

Від сіл. А хлопці молоді
В неволі стали вже дідами.

Де праведники, чесняки?
Куди не кинь, скрізь байстрюки
Та різники. Горять піски,
Підпалені давно вітрами.

І що не день, то більший скрут.
І, наче мухи, люди мруть.
А коні бойові від пут
Стають простими віслюками.

Все мелють, мелють язики.
Як пустоцвіт — в людей думки.
А боягузи юнаки
Стають слухняними волами.

Усі позбулися чеснот,
Бо дбає кожен про свій рот.
Мовчить уярмлений народ,
Спонукуваний батогоми.

Так перевівся рід людський.
Стають повіями жінки,
Волочаться чоловіки
За легковажними дівками.

Був проти кривди я повстав —
Але нагінку добру мав.

Невіглас суфій піром став,
А неук — тлумачем ісламу.

Для декого життя — це сон.
Зламали кривдники закон.
Курополох йде сам в полон,
Складає спілку з ворогами.

Торохтії, балакуни
Всіх запевняють, що вони —
Найблагородніші сини,
Все вихваляються батьками.

Злодюга — краде, бай — дере,
Пір душу тішить хабарем,
Той чалиться із лихварем,
Бо й мулли стали лихварями.

Каміння, танучи, тече,
Бо горе, наче жар, пече.
Махтумкулі, з твоїх очей
Не сльози ллються, кров — струмками.

ЗАЛИШИЛАСЬ ОДНА ЗОЛА

Спалахнута любов спалила
мене дотла.
Розвіявсь дим, і залишилась
одна зола.

І на піску свою недолю
я прочитав.
Та зглянулась любов всевладна —
мені в очах
Розвиднилось від її світла,
і новий час
Забив ключем непогамовним
із джерела.
Махтумкулі, глянь, зубожіла
твоя земля,
Лунає голос солов'їно
тобі здаля —
Тебе гука розлука з гаю,
торує шлях
Через пустелю, через гори,
через поля...
Просіялась крізь сито вітру
суха зола...

СЕРЦЕ В ХІНДУСТАН ПРОСТУЄ

Скарб свій, душу офірую
Істині, святій завжди.
Сам у Хіндустан простую
В мріях серцем молодий.

Жив, співав і гірко плакав,
Милувавсь квітучим маком,
Людям склав пісні в подяку,
А слова мої — меди.

Був я рівним серед рівних,
Мав і побратимів вірних,
І зорю свою вечірню
Я благав: — Зійди, зійди!

Я віддав палац коханій.
А вуста мої медвяні
Шепотіли лиш благаання:
— Нічко, ніченько, зажди.

Жив і я в оселі суму,
Та зазнав і кпин, і глуму
І, йдучи в огонь, я думав,
Що позбудуся біди.

І душа моя згоріла,
Почорніло біле тіло.
І Лукман не має зілля
Від журби і від біди.

На очах моїх — полуда.
І, мандруючи повсюди,
Думав я, що бачать люди,
Як я гину молодим.

Став стрілою я сьогодні,
І несуть вітри холодні,
Щоб втопить мене в безодні
Часоплину — не води.

Лиш одну пері люблю я
І життя їй офірую.
Та освідчитись забув я,
Як побачити ходив.

Ой Менглі, в душі у мене
Полум'я горить священне.
Журиться Фрагі щоденно,
Що розтане час, як дим.

СЬОГОДНІ

Зохре небесна вже зійшла.
Закоханим — едем сьогодні.
Земля, мов килим, розцвіла.
Весь світ духмяним став сьогодні.

Переливають солов'ї
Трояндові пісні свої,
А їм відлунюють гаї
Стоусто, голосно сьогодні.

Нектар збирає мій язик.
Весь світ — розцвічений квітник.

А я — щасливий садівник
В саду духмяному сьогодні.

Прийди, кохана, в Гюлістан,
У пов'язан збери рейхан.
Світ захмелів, лише поглянь —
Папуга розмовля сьогодні.

Верхів'я гір укрит туман,
На водопій іде джейран.
Від шаха звістівник-ферман
Приніс щасливу вість сьогодні.

Герой не прагне нагород —
Уславить мужнього народ.
Фрагі лікує від скорбот
Усіх закоханих сьогодні.

ПОЩЕЗНЕ

Гей, друзі, на світі все суще — минуще.
А люд, що лихий і що добрий, пощезне...
Зів'януть слова і вуста запахущі,
І випадуть зуби, і любовіть пощезне.

Поля і шляхи заростуть бур'янами,
І стануть ізнову палаци пісками,
А час відпливатиме днями й ночами,
І вичахнуть спеки, й морози пощезнуть.

У світі скорботнім душа зомліває.
Сьогодні живеш ти, про завтра ж не дбаєш...
Хто певність на долю і завтрашність має?
Йде назирцем старість — і юність пощезне.

А доля байдужа. Бо час — наче рана.
І ліків на старість немає в Лукмана.
Не стане раба і не стане султана,
І очі погаснуть — все згодом пощезне.

Хто виглибив світ, розпізнавши все сутнє?
В десниці чийї — вся потуга й майбутнє?
Таж сам Сулейман своє втратив можуть.
Як холод настане, то листя пощезне.

О доле лиха, ти пошли хоч хвилину
Веселу мені, а рука без спочину
Мережить дестан хай про нинішню днину.
Бо розум, Фрагі, як і голос, пощезне...

ДУША ЖАДАЄ

І спорожніла моя плоть —
Безмежності душа жадає.
І прагне світ перемолоть,
Душа любові лиш жадає.

Меджнун самітний без Лейлі
Ридає на краю землі,

Важенні несучи жалі —
Місяцелику він жадає.

Шукаючи Ширін, Фархад
Вже й розум загубив, та втрат
Не помічає — йде крізь чад,
І тільки щастя він жадає.

В палаці власному Вамик
Узру шукає цілий вік.
І під склепінням чути крик —
Він волі вольної жадає.

Юсупа бачить Зулейха,
І не боїться вже гріха:
Лице відкрила, хай коха
І він її — вона жадає.

Фрагі, поглянь-но,— скільки зграй
Грабує твій туркменський край...
Всіх об'єднатись закликай.
Душа володаря жадає.

ВИЯВИВСЬ З ПІСКОМ

Що за біда, що за лиха година:
Я пив шербет, він виявивсь з піском.
Набрав води — в ній мулу половина.
А хліба кусень виявивсь брусом.

І звіритись нікому я не можу:
Світ — неприхильний, люди — зловорожі,
І кров у жилах запеклася, боже.
Бунчук в правиці виявивсь ціпком.

Я витерплю всі муки, всі страждання.
Дорогу запитаю, та мовчанням
Мені відповідають на питання:
З ким говорив я — виявивсь глушком.

Заступник мій став гіршим, ніж гнобитель;
Кому звірявся — драним став, як сито.
Святий за сповідь вимагає мито;
А друг мій мужній виявивсь хвальком.

Махтумкулі! Чого лишень не бачив!
А той, до кого слово ніс гаряче,
У кого вірив — сам, як баба, плаче:
Джигіт, я думав,— виявивсь страшком.

ВИКРАДАЄШ

Ой доле, доленько лиха!
З очей ти світло викрадаєш.
Доле, укоханко гріха,—
Ув'язнена душа страждає.

Ой моя доле, ти важка,
Узброєна твоя рука

За горло вже мене стиска
І душу із грудей виймає.

Ти напустила безліч зграй
На мій квітучий рідний край.
Хоч краплю спожаління май.
Навіщо так мене караєш?

Скажи, о доле, де мій брат?
Душа не знає тяжчих втрат.
Махтумкулі, поглянь назад —
Там пташка жалібно співає.

КРИЛА ОПУСКА

Моє життя — метелик білий —
Все нижче крила опуска.
Час приземляє хворе тіло,
Аби зцілющий цвіт шукав.

Закоханий вогнем палає,
Отруту змієлов збирає,
Бо кожен жар у грудях має,
А час мине — вогонь зника.

Блажен, хто вік прожив немарно
І обминав юрму базарну.
Хто став розважливим, зугарним
І в подорож узяв цішка.

Махтумкулі, п'ятдесят років
Йдуть за тобою сум та докір.
Не уривай і далі кроку,
Тебе хай старість не ляка.

СКАРБИ

Яка немилосердна доля,
Порозкрадала всі скарби.
Мені не вийти з цього кола
Знетямленості й ворожби.

Я жив по правді і поштиво,
Та згодом змалився, зчервивів.
А п'яний хан правує криво,
Вмостившись на плечах юрби.

Ніхто нікого вже не слуха,
Бо люди — наче сонні мухи.
Лягла мені на серце скруха
І врубцювалися карби.

Махтумкулі, душа, мов човен,
У морі сліз кривавих тоне.
Вітрило долі безборонне
Не верне з вічної плавби.

ПОВОЛЕНЬКИ ЗІВ'ЯЛО

Відцвіло моє життя
І поволі тіло в'яне.
Відпалали почуття,
Згасло серце полум'яне.

Не спинити часу плин,
Не роздмухати жарин.
Між гокленів я один
Залишився безталанний.

І кому співать пісні?
Промайнули світлі дні.
Ночі ждуть, Фрагі, сумні,
Та й вони у безвість кануть.

НЕ СМІЮ

Троянда мого серця спить.
Я слова проронить не смію.
Збудися, чуєш, хоч на мить —
Від захвату й душа німіє.

А мої очі, як раби,
Тобі слугують щодоби.
Я прагну щастя пригубить,
Та відступитися не смію.

Фрагі сказав: о таїна,
Тебе не зглибити до дна...
І гине вже душа сумна,
Останню втративши надію.

ВОГОНЬ КОХАНОЇ

Палац душі згорів дотла —
Його спалив вогонь коханої.
Довкола піднялась імла —
Все скаламутив гнів коханої.

Вона народжена в раю.
Я їй щодня поклони б'ю.
Зміястих кіс її боюсь,
Боюся дотику коханої.

На шиї світиться сапфір,
А перса — то верхів'я гір.
І прагне невситимий зір
Побачити лице коханої.

І полум'ям очей своїх
Вона обпалює усіх.
І падає Меджнун до ніг
Умить по загаду коханої.

На серці не загоїть ран.
Махтумкулі, такий талан
Тобі вже випав — свій дестан
Склади на честь лише коханої.

ПЕЧАЛЬ ЗОСТАЛАСЯ

О моя сестро Зубейда,
В душі моїй печаль зосталася.
Вже піднялась від сліз вода,
Та висохла, лиш кров зосталася.

Я став журливим солов'єм.
Минуло свято вже моє.
Розлука в серце гостріє
Ввігнала — мука лиш зосталася.

Десь плаче в самоті Менглі,
Не бачу рідної землі.
Свідомість згасла, і в імлі
Душа спустошена зосталася.

Щоденно неміч прибува,
Аж обертом йде голова.
Я розгубив усі слова —
Лиш пісня голосна зосталася.

Життя недовга круговерть,
Усіх-бо поглинає смерть.

Земная розступилась твердь.
Та в небі ще зоря зосталася.

Махтумкулі, ти не журись,
Пісні твої збагнуть колись.
Ой сестро Зубейда, дивись,
Що від мого життя зосталося.

О МОЇ ДНІ

Я дев'ять місяців у лоні неньки спав.
Розплющився, у світ потрапив, дні мої!
П'ять місяців спеленутий лежав.
У вісім місяців сміявся, дні мої!

Про зло та про добро до року я не знав.
В два роки батька й неньку уже я впізнавав.
Аллах солодку мову мені в три роки дав.
В чотири камінцями жбурляв я, дні мої!

А п'ятий рік минувся мені серед квіток.
У захваті я слухав на шостий рік пташок.
І на дівчат не падав на сьомий рік мій зрок.
Повипадали зуби на восьмий, дні мої.

І склав хвалу аллаху вже на дев'ятий рік.
А на десятий знав я, що смертний чоловік.
І в одинадцять років рука писала «вік».
Пізнав слова священні тоді, о дні мої.

Літа збігають швидко, п'ятнадцятий минав,
І розгорнувсь сповиток, я серцем запалав,
Приснилась мені юнка — я спокою не мав.
В шістнадцять втратив спокій і розум, дні мої.

Від власної снаги у двадцять захмелів,
У двадцять п'ять — низав я на списа ворогів,
А в тридцять п'ять — як вихор, на огирі летів,
І ятаган співучий дзвенів, о дні мої.

У сорок літ знаннями наповнився ущерть,
А в п'ятдесят збагнув я, що неминуча смерть.
А в шістдесят мюридом земну вже міряв твердь.
Дійшов до літ пророка я згодом, дні мої.

І кволість у коліна вступила в шістдесят,
І зір затьмився геть мені в вісімдесят,
А в дев'яносто років — і пам'яті назад
Немає вороття до згадок, дні мої.

Мовчання запечата розтулені вуста.
Тобі, Махтумкулі, вже не дійти до ста.
Свята душа із тіла навіки відліта,
Щоб істині служити віднині, дні мої.

БІДА-РОЗЛУКА

Не маю спокою — мене
Заскочила біда-розлука.
Менглі забрала. І вогнем
Ти душу обпекла, розлуко.

Минають у чеканні дні,
Дні невеселі, катівні.
Не звести голови мені.
Важка твоя рука, розлуко.

Моїх благань не чує шах.
І порожньо на небесах.
Гора розсипалась на прах
Від голосу мого, розлуко.

Розлуки лезо крижане
Небавом голову зітне.
Ой порятуй, Ісо, мене,
Лукман, дай ліків од розлуки.

Як струни — коси у Менглі.
Я щастя втратив на землі.
Не долетить моїй стрілі
В Іран, в гніздо твоє, розлуко.

Напружив лука, а сайдак —
Порожній. Боже, що за знак:
Рясніє в небі зірок мак —
То жар, де я згорю, розлуко.

Махтумкулі, не стримуй сліз.
Ти свого серця не проніс
Крізь полум'я, воно як віск
Розтало на вогні розлуки.

БІЛИЙ СВІТ ЛОВЛЮ ДО РУК

Білий світ ловлю до рук,
Та від мене він тікає.
Мій спустошений рундук
Вже з базару геть зникає.

Шлях мій стелеться вперед.
Всюди чути «Мухаммед»,
Десь тут жив Ходжа Ахмед,
Та його ім'я зникає.

Хто, скажіть, його зустрів?
Ой ніхто ж не чує слів.
Я нарешті зрозумів:
Доля зраджує й зникає.

Мною надбане майно
Вже сплюндроване давно.
Пліт мій, гнаний буруном,
В морі тоне і зникає.

А душа, як ртуть, тремтить,
На біду язик свербить.
І стріляє що не мить
Доля з лука та й зникає.

Від щоденних нарікань
Мій язик горить, як грань.
Світ збезлюднів від зникань:
Що не день, то хтось зникає.

Власну долю перейми.
Горе горне, б'є крильми,
Вириває з рук Фатьми
Лист на той світ і зникає.

Все змінилось: час і світ,
Де державці, що їх гніт
Був нестерпним? Стерся слід
І по них, бо все зникає.

Лихварі та боржники,
Лихомовці й вірняки
Згорнуть руки — й був такий,—
Кожен, мов та тінь, зникає.

Ні до чого вся божба,
Якщо слово, мов габа.
Вогняна бува й доба —
Книга в полум'ї зникає.

Лежух спить і день, і ніч,
Недоріка править річ,
Той з кибли не зводить віч,—
Кожен з них в свій час зникає.

Слово — марниця. Мовчім.
Боягуз приходить в дім
Крадієм. Та річ не в тім:
Смерть приходить — він зникає.

Світ завжди в руках нездар,
Праведним стає лихвар.
Таємниці за хабар
Муфтії продає — й зникає.

І пошукувач скарбів,
І чабан серед пісків,
І сліпець, і хто прозрів —
Кожен в мареві зникає.

Той і душу запродав,
Цей майна собі надбав,
Той до нитки все роздав
І голісінький зникає.

Той німіє від скорбот,
В цього як халява рот:
Ганить край свій і народ,
Пащекує — і зникає.

Ті угору піднялись,
Інші їх штовхають вниз.
Цей арик струмів колись,
Пересох — вода зникає.

Ці живуть без настанов,
Ті лиш чули про любов,
В жилах в них вода — не кров,
Що поволі теж зникає.

Той, кого шука стріла,
Витирає піт з чола...
Обезжалена бджола
Відлітає і зникає.

Ті, у кого пояски —
Конопляні мотузки,
Женуть долю навпрошки
Віслюком, що геть зникає.

В того солі не стача,
А той очі позича...
В кого пов'язь на очах,
В яму падає, зникає.

Долі мито ти сплатив,
Та не знаєш, куди йти.
Далі стежка без мети.
О Фрагі, й вона зникає.

З ОСЕНІ ТЕБЕ Я ЖДУ

Ти не судилася мені, хоч з падолисту тебе жду.
Сказала: ось зима мине, та й по весні тебе знайду...
Серед розброщених квіток ти — найгарніша у саду.
Я розгубивсь, закам'янів — не підступлюсь,
не підійду...
Та зникла ти з-перед очей — йду за тобою по сліду.

Любово! Голос свій подай, пошли заблудлому луну.
Твій образ сіллю став в очах, в криничну канув
глибину.

Невинний я горю щодня, приймаю муку катівну.
О боже, вирівняй шляхи — іду шукати вдалину,
Аби від неї відвести усі напасті та біду.

Для можновладців я — ніщо. Замкнув зубами язика.
Перед всевишнім теж мовчу — що варте слово
бідака?

Все лихо випало мені, чи то недолю я спіткав?
До тебе йду назустріч я, та шлях мій губиться
в пісках.

Хто там поклав розлуку цю, що написалась на роду?

Я перекинувсь солов'єм і залечу до тебе в сад,
Ой моя горлице сумна, допоки брамники ще сплять,
До серця притулю тебе, і розцвіте сухий гранат...
В легені я вдихну тебе і знову полечу назад.
І довгий день переживу, до ночі в травах пережду.

Та ворогу дісталась ти, мені ж — весь відчай
гіркоти.

Жури тепер, немов гори, не зрушити, не обійти.
Віднині проклинаю я небесні і земні світи.
І каже так Махтумкулі: обітницю зламала ти,
Оманливі твої уста — в пленицю я не попаду.

ПОВНЕЮ У НЕБІ СТАЛА

Повновида моя мила
Повнею у небі стала.
Уділила доля крила —
Небо сходинками стало.

Тільки день я був щасливим,
Смутком витіснилось диво,
І зігнулись брови криво,
Стрілами всі вії стали.

Думав, йду слідком до раю,
Та в огні ганьби згораю.
Порятуй, тебе благаю:
Затіння осонням стало.

Рівне віття позгиналось,
Солов'ї порозлітались,
Криниці позападались,
Оболонню поле стало.

Вже душі немає в тілі.
Я зотлів на попіл білий.
Затяглися очі сіллю —
Все життя терпінням стало.

Де взялося стільки горя,
Що й не охопити зором?
Сліз пролив я ціле море,
Що кипіти навіть стало.

Ой радіє моя мила,
Що джигітів полонила.
Поле стало крутосхилом,
Скелею рівнина стала.

І нема від смерті ліків,
І не вигоїть каліки.
Незбагненні примхи віку:
Жебраками баї стали.

Мандрував Фрагі за сумом
По безмежних землях Руму.
І про милу тільки думав.
І життя безглуздим стало.

ХОВАЮ ВІД ЛЮДЕЙ

Лебідонько, тебе люблю давно я,
Любов свою ховаю від людей.
Ти не цурайсь мене і не гордуй так мною.
Благаю, знак подай, бо спрагле серце жде.

І гинуть геть усі в невиннім упаданні,
Щоночі, щодоби лунає плач, благання.
Приношу я тобі життя в офірування,
За зустріч вийму я і серце із грудей.

Якщо захланний я, забуду честь і славу,
Якщо зістарюсь я, то виправлю поставу,
Якщо помру колись, то з мертвих я повстану,—
Лише мене згадай на мить серед людей.

Вже полум'ям взялось мовчання і зітхання,
До неба піднялись високі покликання.
І тоне, наче віск, на стежці кожен камінь.
Хіба тебе зустріть не суджено віде?

Хоч словом обізвись, рабом довічним стану,
Насущнице моя, невігоєна рано!
За зустріч віддають мізерію останню.
Фрагі віддасть життя і серце молоде.

НІЯКОВІЮЧА МЕНГЛІ

Рожеві пученьки стискає
Ніяковіючи Менглі.
І коси дрібно заплітає
Ніяковіючи Менглі.

Усяк закоханий дивився,
Як в неї брови піднялися,
Як розсипає вії-списи
Ніяковіючи Менглі.

Червоним рукавом махала
І, звабивши усіх в Ахалі,
Серед троянд вогнем палала
Ніяковіючи Менглі.

Я перед нею занімію,
Сказать «відкрій лице» — не смію.
І вже зникає, наче мрія,
Ніяковіючи Менглі.

Розрадо, знадо чорноброва,
Ти обізвись до мене словом.
З'явилась, аби зникнуть знову,
Ніяковіючи Менглі.

ТИ, КРАСУНЕ!

Коли кинджальний пада з неба промінь,
Назустріч сонцеві виходиш ти, красуне!
Джафара витвір — ти як лук витворна,
Небаченої вроди ти, красуне!

Упльоти срібні усрібляють коси,
Вуста твої — животворящі роси.
Ти — джерело студене, стоголосе,
Земзема живі води ти, красуне!

Скажу — шарлат, бо ти — черлень, багрянець.
Ти — цукор в Індії, в болгарів ти — медвянець.
Троянда ти, що процвіта коханням.
Шляхетного ти роду, о красуне!

Про тебе слава й гори Чін-Мачіну
Вже перейшла. І кожен, хто зустріне,
Втрачає глузд, бо ти — краса рубіна,
Кальяну насолода — ти, красуне.

Хто сильний духом, той речеться піром:
Недужим, кажуть, зміцнює він віру.
Найліпша диня дістається звіру,
Лакузі на догоду ти — красуне!

Махтумкулі, якщо ти свідчиш криво,
Хай дні твої розмиють чорні зливи.
Чому, о боже, з судженням щасливо
Не йдеш життям у згоді ти, красуне?

НЕ ЗБАГНУ

П'ю смуток полиновий чи вино
На зустріч чи розлуку — не збагну.
Вже істині слугуючи давно:
Це радість чи це мука — не збагну.

Людина пада, наче птах, в траву,
Стрілою стята, й думає: живу.
Тримає смерть бриньливу тятиву —
Чи то струну дутара? Не збагну.

Всезнаючий, тримай життєву нить.
Землі не змірять, моря не зглибять.
Віки минають чи збігає мить —
Доки живу, і досі не збагну.

Життя розтратив, залишився шаг.
В двобої я не встояв на ногах.
То море чи калюжа в берегах?
Де південь, а де північ — не збагну.

Наосліп серця я в життя пірнув,
Вже змандрував пустелю не одну,
Чужі краї уздовж я перетнув,—
Та де межа душі, я не збагну.

Небесним кольором всі інші замінив.
І став блакитним увесь шир земний.
Та колір дружби я не відтінив;
Де дружба, а де розбрат — не збагну.

Лиш мандрівник свій виважить тягар.
Бо плоть йому аллах вділив задар.
Махтумкулі, любов твоя — то жар
А чи бальзам на рани — не збагну.

ТИ — РАНА МОГО СЕРЦЯ

Болюча ти —рана, кохана, прийди!
Гірке моє вдівство, страждання глибоке.
Шукаю, гукаю, розрадо, один,
Як палець один я, хоч поклик високий!

Питаю поради в чужих і в рідні.
«Там масло, де й мед»,— відказали мені.
З імення твого починаються дні.
В молитвах я кличу тебе, ясноока!

Ти — перло коштовне для бідних знавців.
Ти перснем не стань на байдужій руці.
Сльозою мені засвітись на щоці.
Благаю — до мене ступи хоч півкроку.

Ти світлом наповниш осмерклий мій дім
І горе покотиш удалеч, як грім.
Прокляття мої — я відкриюсь усім —
Розтоплять каміння, як віск, у мліг ока.

Красо осіянна, світи в небесах.
І каже Фрагі: невситимий той пах,
Який увідхнув я у райських садах —
І душу згубив надовічно, і спокій.

ОСОЛОДИ ОСЕЛЯ

Любове, обличчя твоє — то є вроди оселя,
Язик твій — медовий, вуста ж — осолоди оселя.
Ти павою ходиш завжди превесела.
Ясніша за місяця — згоди й догоди оселя.

Вітри прилітають слухняно до тебе з пустелі,
В полон доброхітний, бо ти — прохолоди оселя.
Вже мова арабська, вщухаючи, сходить на шелест.
Відкрию таємне — ти мови народів оселя.

Пері тонкостанна, розлука тебе спопелила.
Та май лиш надію, бо ти — насолоди оселя.
Заблука Фрагі заблукав у життєвій пустелі,
Та знай, всі стежки до одної приводять оселі.

ЦІ СТРАЖДАННЯ

Йдучи, я натрапив на гору кохання.
О, що то за мука! Нестерпні страждання!
Якщо нею небо обтяжить, в конаннях
Здригнеться воно, бо нестерпні страждання!

Не світить кохання — світильники згаснуть!
З любові конають і звірі, і птаство,
Руйнуються гори високі, прекрасні,
І тане каміння — нестерпні страждання!

Хто мужньо підняв був тягар цей важений?
Зусилля і долі, і часу — даремні.
Земля затрусилась від страху шалено,
Бо навіть рівнинам нестерпні страждання.

На небо втік рай, врятувавшись втеком,
Від страху під землю сховалося пекло,
І тільки людина взяла чорногрека
На себе давно ті нестерпні страждання.

Фрагі, хоч тобі і важкі лихоліття,
Біди не оскаржуй і мук цьогосвіття,
Бо в спадки дістались на все довголіття
Людині і смерть, і нестерпні страждання.

СТАВ ВІДНИНІ

Нетлею у племінь кинувсь та й причинним став
віднині.
На вогні жаги згораю — чорним димом став віднині.
Плакати гірко у скорботі щохвилини став віднині.
Для грабунку шлях відкритий — я дитинним став
віднині.
Любих друзів уникаю, бо чужинним став віднині.

Не позбувся гіркоти я ще й донині в самотині.
Придивись, себе побачиш у солоній крапельні.
Пристрасть тіло люто палить, серце — в попелі
жарина.
Пить вино хмільне із горя без гостини став віднині.

Що я маю з цього світу і який хосен із мене?
Не до сміху мені нині — став з недуги помряченим.
Не придбать за гроші світу — ні за золото черлене.
Хто тут друг, а хто тут недруг — перемішано
шалено.
Хто мене збагне на світі? Самотинним став віднині.

І замислений в пустелі я спинився у зомлінні,
Бо примарилось: від тіла відлітає душа тінню,
І, себе відрікшись, серце тане звуками роздзвіння.
Та любов, зібравши силу, крушить марень
володіння.
Пограбовано мій розум, я причинним став віднині.

О Фрагі, тамую сльози, але зливу як спинити?
У пісок думок угруз я, ані кроку не ступити.
Спорохніє місто серця, якщо тіло буде жити.
Пристрасть, ревність мою волю пересіюють на сито
Непохильним у випробі перед ними став віднині.

ХТО ТИ ЄСИ?

О люба, я не годен уявити,
Тебе не бачивши,— скажи, хто ти єси?
Ти соловей? Троянда серед квітів?
Чи марення? Чи мрія? Хто єси?

Ти — моровиця чи свята обитель?
Вино чи келих, що ущерть налитий?
Ти — рік, чи день, чи ніч швидкого літа?
Ти — сонце, місяць зорі? Хто єси?

Скажи, ти — мускус чи меди пахучі?
Налигач ти чи колесо біжуче?
Висока хвиля? Океан кипучий?
Ти — вир крутий у морі? Хто єси?

Ти — золота злитки? Піски срібляні?
Небесний престол? А чи версти земні?
Ти — лали? Корали? Чи перли рясні?
Посвітич чи світло? Скажи, хто єси?

Зречися, Фрагі, і імення, і честі,
Бо серця тобі через світ не пронести.
Що знаєш про милу свою доброчесну
Ти — п'яний, шалений? Скажи, хто єси?

ВПАЛИ ОЧІ

Господу хвала гучна:
На кохану впали очі!
В мейхані хильнув вина:
На кохану впали очі.

Твої коси — запашні,
Зуби — намиста рясні,
А твій лик — мінбар мені!
На коран упали очі.

Краєм ока хоч поглянь,
Як вмираю від страждань.
Ти — вогонь моїх жадань —
На жадану впали очі.

Ти бентежна, як джейран,
Твої очі — океан,
Ти гоїтель вічних ран —
На духмян упали очі.

Всіх людей не зраховувать,
Що тобі йдуть слугувать,
Бо ти — світла благодать.
На ризван упали очі.

Ой як тяжко солов'ю
Не співати у гаю.
Ти — троянда у раю.
На рейхан упали очі.

Сонцелика, прихили
Слух для поклику й хвали.
О Фрагі, ти сльози лий:
На кохану впали очі.

ТВОЇ ОЧІ КАРІ

Життя собі занапастив:
Наруга — твої очі карі.
Вони вогніють жаром мсти —
Наруга — твої очі карі.

Не будь самотньою, пері,
Не підмальовуй чорних брів,
Ой серце спалить на зорі
На вугіль твої очі карі.

Благаю, очі, пощадіть,
Уже не милий білий світ!
Для тих, хто прагне тебе стріть,—
Наруга — твої очі карі.

Махтумкулі, любов — туман:
За нею плаче і гульман.
Святий іслам для мусульман
І туга — твої очі карі.

ЛІТА ВІДІЙШЛИ

За мною слідком іде доля лиха —
Товар на базарі давно розграбовано.
І думка гнітюча веде до гріха,
Бажання зійшли, наче води по повені.

Мене вже нема на терезах буття,
Згасає до іскри багаття життя,
А кривдники топчуть мої почуття:
Кати вже владують — народи знедолені.

І ліг пеленою на очі туман,
А слово натхненне наситив дурман.
Дихнув рятувальним теплом Дехистан,
І зникли раптово негоди роковані.

Фрагі! А де мрія крилата твоя?
Зосталася хворість проклята твоя.
За щастя минуще — відплата твоя:
Літа відійшли, наче води по повені.

Я РОЗЛУЧИВСЯ З САДОМ

Я — соловей, що втратив спів,
В розлуці голос занімів —
Мій новий сад давно відцвів.
З коханням розлучився я.

Моїй коханій три мюче,
Із вуст трояндних мед тече,
Не змалювать її очей —
В стражданні розлучився я.

Солодка мука — її гнів,
Що кров'ю ув очах кишів.
Був заколот в заломі брів —
В чеканні розлучився я.

З духмяністю смолистих кіс,
З словами, що м'які, як віск,
З жаринами гарячих сліз
В мовчанні розлучився я.

Вона — жадань моїх мета,
Її небесна ліпота
Едемським цвітом процвіта.
З едемом розлучився я.

Вона — це обшири землі,
Гоклени там, а на чолі —
Вона. Ім'я її — Менглі.
З султаном розлучився я.

Махтумкулі, твої слова
Із серця йдуть, щоб оспівать
Рясний врожай, що дозрівав.
Із садом розлучився я.

НЕ ЗНАЄ

Оздоба із оздоб. Душа ж того не знає.
Виповнюєш весь світ, та він того не знає.

Вітрами гнаний, плив по обширах життя.
На сто сторін плиття, та плин тебе не знає.

Шукав, питав тебе, напитував твій слід
У житлиці твоїм, та слід тебе не знає.

По колу часовім земля іде на схід,
Кружляє вічність вже, та час тебе не знає.

Моря шлють стріли ввись, аби тебе знайти.
Хоча ти поруч — тут, але вода не знає.

«Ти в небі»,— каже твердь, а небо: «Долі ти».
У сумнівах вони, та сумніви не знають.

Мухтумкулі, поглянь на друзів, і вони
Нічого, як і всі, про тебе теж не знають.

О БОЖЕ ВСЕБЛАГИЙ!

Дупліє моя плоть, душа перегоріла.
Верни мені любов, о боже всеблагий!
Любились ми колись до шалу захмеліло!
Верни мені любов, о боже всеблагий!

Коханий я відкрив у серці таємниці,
У глибину зіниць вгніздилась яснолиця.
О, як же ми могли з тобою розлучитися?
Верни мені любов, о боже всеблагий!

Дрімотно затерпа у мандрах моє серце,
Про тебе спогад спить і образ не схлюпнеться.
Розбито мрії вщент, журба довкола в'ється.
Верни мені любов, о боже всеблагий!

О, як же я любив тебе, моя кохана!
Печаль тебе пече, а в мене серце в'яне.
Зітхання твої — там, а тут мої благання.
Верни мені любов, о боже всеблагий!

Тебе не досягне моє скорботне слово,
Примарна ти, мета, і хилитка основа,
Та поклики твої я чую знову й знову.
Верни мені любов, о боже всеблагий!

Махтумкулі, в оцій старій світобудові
Незмінним є закон всевладної любові,
Терпінням переваж гріхи мої тернові:
Верни мені любов, о боже всеблагий!

ТВІЙ ГОЖИЙ СТАН

Неначе кипарис струнка,
Красуне, гожий в тебе стан.
Твоя хода така легка,
У пелюстках твій гожий стан...

Пливеш, мов місяць поміж хмар,
І надовкола сієш чар.
Ти тонкогорла, як дутар.
Високий в тебе гожий стан...

Перед тобою занімів,
Йде за тобою сто вітрів.
Тебе покликати не смів —
Заворожив твій гожий стан.

Фрагі благає: пощади.
Від мене кару відведи.
Прийди. Підтятого зведи.
Високий в тебе гожий стан.

ЛЮБИЙ, ІДИ ДО НАС

Гульзум подолав би і сорок шляхів,
Якби ти в мій бік позирнула хоч раз.
До тебе я серцем на крилах летів,
Коли б ти гукнула: «О любий!» — хоч раз.

Служив би незрадно тобі все життя,
В прислузі миттєво літа пролетять,
І каменем канув би я в небуття,
Коли б ти свій образ явила хоч раз.

Не маю я вроди, що варта хвали;
Дверей, що до інших, крім тебе, вели,
Не треба, крім тебе, мені кабали,
Ти браму мені відчинила б хоч раз...

Зустрів незнайомця, що з кубком вина
У білім одінні ішов. Дивина!
Намазна ряднина була вітряна,
Міхраб —водяний. На лиці — пелена.
Він кроки до мене направив нараз.

Я був подорожнім його певний час.
Прийшли на майдан, де чинили намаз
Мужі достохвальні.— Фрагі, йди до нас! —
Гукнули. І я зупинився ураз.

Узявши за руки, спитали вони:
— Де длянся? З якої ідеш сторони? —
Схопили, щоб кістя умить подрібнить.
— Устань! — повеліли по тому ураз.

Фрагі! Не для того цей світ, аби ти
П'ять днів марнував. Треба далі іти.
І тілу пристання ніде не знайти.
Розверзта земля вже очікує нас.

НЕ ТРЕБА

Окрім квітки лица, інших квітів не треба,
Я метеликом став — мені саду не треба.
Сяєш сонцем ясним — мені повні не треба.
Я в сільці твоїх кіс, інших пасток не треба.

Повелителько днів, катівна, чорноброва,
Ти скликаєш катів настрахать мене кров'ю.
«Що та кров,— я кажу,— я поплічник любові,
Я розкрив таїну у велебному слові».
І сказав: «Не покинь! Каяття нам не треба».

Я живу, як Меджнун. Стало тіло скрижаллю,
Щоб каламом руки склав тобі величальну.
Живосріблом тектиму у морі хитальнім,
Возведу я для тебе палати дзеркальні.
Ти володарка, ти. Інших шахів не треба.

Гляну в очі твої і Кейвана побачу.
Як Зохре і Хумай, твої очі всезрячі,
А Міррих віддзеркаливсь в обличчі гарячий,
Муштері викликаєш словами означень,—
Ти найвища з чеснот, мені інших не треба.

І, піднявши бунчук на своєму престолі,
Ти, запалена в гніві страшному й сваволі,
Всім звеліла скоритись царям подовкола,
Повелівши й Хабібу зламать свою долю.
Та мені, окрім тебе, нічого не треба.

Я зустрів Зубейду: ой який я нещасний!
Бач, я пальці уплів в чорні коси прекрасні,
Волочусь слідкома, і життя моє гасне.
Порятуй, моя сестро, сконаю дочасно,
Занедужав я дуже, та ліків не треба.

Моє ім'я — Фрагі, хай голосять народи,
Що навів занімів од чарівної вроди.
Лиш поглянула в бік мій, і сад вже не родить.
Не спинити і сліз, що течуть, наче води.
Я в твоїм квітнику — мені інших не треба.

ХТО, О ДРУЗІ?

Хто дорогою кохання
Самохітно ходить, друзі?
Хто охочий до стражданья?
Хто мене послуха, друзі?

Захмелів я, збожеволів,
Лиха я зазнав доволі.
Хто ще має гіршу долю?
В кого більша скруха, друзі?

Серце тліє, плоть згорає,
Плачу голосно, ридаю.
З безталанья я конаю.
Як тут бути зухом, друзі?

І чи можна в цьому світі,
Насолоджуючись, скніти?
І чи можна не кипіти
В казанах, як муха, друзі?

А любов важка, як жорен —
Меле кожного на порох.
В кого більше в світі горе?
Хоч скажіть на вухо, друзі.

Груди болістю всещертні.
Я конаю в передсмерті.
Ой не кпїть! До вас простерті
Мої руки, рухи, друзі!

О Фрагі, даремні муки,
Невблаганні дні розлуки.
Та чи злодій в двері стука —
Вкравши, мчить щодуху, друзі!

ГОРИ, ГЕЙ!

В широкий світ не йде моя стежина.
За прихисток обрав я гори, гей!
Мені блукать Меджнуном у пустині.
Переслідом йде моє горе, гей!

Вже промайнули забавки дитячі.
Я серце, вдосконаливши, позначив
Журбою світу, і тавро гаряче
Пече, як жар; рятуйте, гори, гей!

Чого був сподівався, не збулося.
І не зустрівся з долею й по досі.
Весна минула, та настала осінь.
Тону я у життєвім морі, гей!

Моя душа ширяла на всі боки,
І любим був колись мені неспокій.
Та визначені загодя всі строки —
Я покликаю власне горе, гей!

Хто осягне слова Фрагі до краю,
Той голосно заплаче-заридає.
Бо все на світі білому минає.
О боже, розпадуться й гори, гей!

НАЧЕ ТЕРЕН, ОБРІС КАРЛЮЧКАМИ

Скільки крові пролито у світі, а сліз...
Карлючинням я весь, наче терен, обріс.

Надто довго я спав у своєму саду:
Всі троянди зів'яли, зостався крокіс.

І сказали троянди мені, що у світ
Садівник своє знаджене серце поніс.

І селитьбу його я шукав, як Меджнун,
По горах, по долинах — розпитував скрізь.

І знеможений я біля брами упав,
І, долаючи страх, голос вгору підніс:

«Визволь! — крикнув я. — Чуєш, султане в'язниць!»
І грудьми до землі я сирої приріс.

Та султан повелів: «Гей, раба ув'язніть!»
І Фрагі захлинувся потоками сліз.

НЕ РОЗУМІЮ МОВИ СЕРЦЯ, ДРУЗІ

Не знаю, друзі, мови серця.
Щось не збагну, невже це кінець віку?
Закон небесний геть зітерся.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Порожнє меле талалай-мулла,
Пісок тече з сухого джерела.
Рояться трутні і вмира бджола.
Щось не збагну — невже це кінець віку?

І муфтії беруть вже хабарі,
Відкинуто і звичаї старі,
Закон занедбано, скрізь владарює гріх.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Здирає райс податки і з прочан,
На неслухняних в нього є аркан,
Намаз не творить в лінощах ішан.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Про чуже око пісникиують ті,
Хто богу склав обітниці святі.
Гріх множитьься, світ тоне в глупоті.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Заради зиску муфтії в Мекку йде,
Щоб згодом всіх ошукувать людей.
На нього й досі небо не впаде.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Хто шейхом став, забув перелік днів,
Зриває на жінках та дітях гнів.
Він вигуки вживає замість слів.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Ходжа свій вихваляє родовід.
Він каже: його пращур — сам Джемшід,
Тому і правнука нехай шанує світ.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

І всюди криво свідчить старшина,
Бо істина у нього не одна.
Він має певну вдачу хапуна.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Вже й бай не має у душі щедрот.
Як верша, в нього зазіхущий рот —
Ковтає все, грабуючи народ.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Радіє батько: син його лихвар.
Гребе чужими він руками жар.
Гріхи намножив, збільшивши товар.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

На вулиці розпусниці жінки
Вже продають любов за мідяки.
За ними слідом ходять юнаки.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Перемінилось все, змінився час,
І світ в гріхах-переступах захряс.
Зло коїться, не чиниться намаз.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

А бай-скупар не сплачує зекат,
Бо помисли його біля дівчат.
Такий і син його, й суціга-брат.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Гріхів без ліку, а добро зника.
Скрізь витіснив шинкар ремісника.
Що з світом сталось — йде він з молотка...
Щось не збагну, невже це кінець віку?

Махтумкулі, твої слова про світ —
Це свідчення лиш для майбутніх літ.
Ніхто не переробить людський рід.
Щось не збагну, невже це кінець віку?

ПРИМІТКИ

Аббас (шах Аббас, Аббас Великий) — іранський шах (1571—1629), видатний представник династії Сефевідів, у деяких фольклорних творах виступає як проречистий володар.

Абдулла — за переказами, рідний брат Махтумкулі, який разом з *Мамед-Сапа*, іншим братом поета, загинув у битві з ворогами.

Абу-бекр — перший мусульманський халіф (632—634) і тесть *пророка Магомета*.

Адил-шах — дослівно: справедливий цар; тут — загальний епітет ідеального правителя.

Азаді — Довлет-Мамед Азаді (1700—1760), батько Махтумкулі, автор ліричних віршів та дидактичної поеми «Бехішт-наме», а також віршованого трактату «Вагіз-Азад», присвяченого питанням управління державою та благочестивої поведінки.

Азра (Узра) — героїня відомого на Сході *дестана* поета XI століття Унсурі «Вамик і Узра», кохана юнака *Вамика*. Їхні образи стали символами відданого кохання.

Алі (Алі-Шахімердан) — дядько і зять пророка Магомета, четвертий мусульманський халіф (656—661).

Аліф (алеф, еліф) — перша літера арабської абетки у вигляді вертикальної риски. Символ стрункого стану.

Амудар'я (Аму) — найбільша річка в Середній Азії, впадає в Аральське море. Інша її назва — *Джейхун* («бурхлива», «неприборкана»).

Анка — казковий велетенський птах, який живе на міфічній горі *Кап* (Каф).

Арафат — священна гора в Мецці, де на Магомета спала божа благодать.

А р в а н — порода в'ючних верблюдів.

А р к а ч — передгір'я Копетдагу.

А р ш — за мусульманськими уявленнями, вище небо, емпіреї, де престол аллаха.

А р и к — невеличкий зрошувальний канал з проточною водою.

А т р е к — річка в Середній Азії.

А х а л — оаза в передгір'ї Копетдагу.

А х м е д - ш а х — засновник Афганської держави (1747) Ахмед Дюррані, якому Махтумкулі присвятив свою оду.

А х м е д Я с е в і — один з найяскравіших представників середньоазійської суфійської поезії (пом. 1167 р.). Збірник його віршів «Хікмети» («Мудрі висловлювання») мав великий вплив на наступні покоління поетів.

Б а й — багатій.

Б а д а х ш а н — краї у Таджикистані, на Памірі. В середньовіччі славився коштовним камінням.

Б а з а р — ринок; місце, де збиралися люди з різних країв, щоб слухати пісні, музику, обмінюватись новинами. Базар на Сході — символ радощів, веселощів.

Б а л к а н с ь к і (Балханські) г о р и — гірське пасмо на південному заході Туркменії.

Б а л х — відоме в середньовіччі місто в Афганістані, що славилось своїми коштовностями. Неподалік від Балха знайдено рештки Бактри — столиці давньої держави Бактрії.

Б а х а у д д і н — власне ім'я Накшбенді (Накшбанд), голови органу *дервішів*. Жив у епоху Тімура, шанується як святий. Багато поетів середньовіччя, в тому числі Навої, Джамі, Махтумкулі, мали стосунок до цього ордену, який високо цінував трудову активну діяльність людини.

Б а х р и - Х а з а р — Хазарське (Каспійське) море.

Б а х ш і — співак-музика, знавець туркменської національної класичної літератури та народних пісень.

Бек — дворянин, князь; правитель області, губернатор; почесна приставка до імені.

Булгар — давня держава з однойменною столицею на Волзі; тюркський народ, який населяв цю країну.

Вамик — герой відомої на Сході легенди та дестану перського поета Унсурі (пом. 1050 р.); любов Вамика до Узри була трагічною. Їхні образи, як і образи Лейлі та Меджнуна, стали символом відданого, але нещасливого кохання.

Варка — герой середньовічного любовного роману «Варка та Гюльша», сюжет якого широко відомий серед народів Сходу.

Візір (везір) — вищий, після шаха та еміра, титул; міністр та дорадець східного володаря.

Герат — місто в сучасному Афганістані; в XV ст. Герат був столицею імперії Тімуридів.

Гйор-огли — герой однойменного епосу, спільного для багатьох народів Сходу; виступає як захисник упосліджених; символ мужності і добродичства.

Гоклени — одне з туркменських племен. Махтумкулі за походженням гоклен.

Гульзум (Кульзум, Кулзам) — Червоне (Еритрейське) море; порт на Червоному морі.

Гуріі — казкові райські дівчата.

Гюлістан — трояндовий сад, символ квітучої країни.

Гюрген (Гурген, Горган) — назва річки та області в Туркменії та на півночі Ірану.

Дастархан — скатертина; учта, застілля.

Дауд (Давуд, Давид) — біблейський пророк, батько Сулеймана (Соломона). За переказами, Давид був ковалем, мав чарівний голос, і був батьком сорока синів, яких втратив через пиху.

Дервіш — жебрак, член мусульманського ордену мандрівних ченців.

Д е с т а н (дастан, достан) — слово, поетична легенда, романтична поема, народний роман, сюжет якого розгортається здебільшого на казковому тлі.

Д е х и с т а н («Країна дехів») — край на півдні Туркменістану, а також у сучасному Ірані.

Д ж а ф а р — ім'я відомого майстра, який, за переказами, виробляв луки та стріли в Ісфахані.

Д ж е б р а ї л — біблейський архангел Гавриїл. За мусульманськими легендами, він буцімто переказував про рокові Магсмету настанови від аллаха.

Д ж е м ш і д — міфічний цар давнього Ірану і його засновник, повелитель людей та духів, володів казковою чарівною чашею, заглядаючи в яку, можна було побачити все, що діється в світі. Джемшід нібито навчив людей усіх ремесел, у тому числі виноробства; за його часів люди не знали недуги та смерті. У Махтумкулі він виступає ще й як славетний будівничий.

Д ж е й х у н — див. *Амудар'я*.

Д ж е й р а н — сарна, кізочка, лань.

Д у т а р — двострунний туркменський народний музичний інструмент, струни якого зсукані із шовку.

Д е в (див) — фантастична істота, нечистий дух.

Е д е м — рай.

Е р е н и — мусульманські святі.

Е й ю б — біблейський Іов, символ страждання.

З а л — батько епічного героя давнини Рустама (*Рустема*, Ростема), головного персонажа поеми Фірдоусі «Шахнаме».

З е к а т (закат, зякет) — податок, який збирає духовенство з населення.

З е м з е м (Замзам) — священний колодязь біля храму Кааби в Мекці.

З е н г і - б а б а — легендарний святий, покровитель корів.

З е р а в ш а н (Зерефшан) — річка в Узбекистані; дослівно — золотоносна, символ родючості та достатку.

Зі р і з е б е р — діакритичні знаки арабської абетки.

З о х р е — планета Венера. За переказами, Зохре була жінкою надзвичайної вроди, в неї закохалися посланці аллаха Харут і Марут; Зохре вивідала від них чарівне заклинання — таємне ім'я аллаха — і завдяки цьому піднеслась на небо, де перекинулась на живу зірку, що завше танцює і співає в хороводі інших зірок, а закохані в неї ангели зазнають нестерпних мук, бо зависли донизу головою.

З у б е й д а (Зюбейда) — за переказами, сестра Махтумкулі.

З у л е й х а (Зюлейха, Зеліха, Зеліка) — дружина згадуваного в біблійі єгипетського володаря Пентефрія, що закохалася в Йосифа Прекрасного, мусульманського Юсупа (Юсуфа), героїня багатьох східних дестанів.

З у л ь ф і к а р — назва легендарного меча халіфа Алі, що рубав без промаху ворогів.

І б р а г і м (Ібраїм) — біблейський пророк Авраам. За переказами, Ібрагіма тиран Немруд кинув у вогонь, з якого він вийшов неушкодженим. Символ страждальця за істину.

І л ь я с — відповідає біблійному Іллі.

І м а м — духовна особа, яка керує п'ятиразовим намазом у мечеті.

І с а — мусульманське написання імені Ісуса Христа, мусульмани вважають його пророком — попередником Магомета. Він нібито вмів воскрешати мертвих, мав життєдайне дихання.

І с к а н д е р — Олександр Македонський (356—323 рр. до н. е.), що ввійшов у фольклор та літературу багатьох народів Сходу як всемогутній володар і невтомний мандрівник.

І с ф а г а н — місто в Ірані, було столицею Сефевідів, славилася своїми майстрами, що виробляли зброю.

І ш а н — старша духовна особа в мусульман, наставник, який належав до певного ордену.

Й о м у д (іомуд, йомут) — туркменське плем'я.

К а а б а — священний храм у Мецці, батьківщині пророка Магомета, куди йдуть прочани — *хаджі*. Чорний камінь (очевидно, метеоритного походження), вмурований в стіну храму, і є, власне, тією святинею, якої має доторкнутись кожен прочанин.

К а й м а к — сметана, вершки.

К а й с — див. Меджнун.

К а л а м — перо.

К а л а н д а р — член дервішського ордену мандрівних ченців. Носили замість одягу грубі шкури.

К а л и м — викуп за наречену.

К а п (Каф) — міфічні гори на краю землі, де живе птиця Сімург; кільцем підперезують землю і підпирають небо.

К а р у н — згадуваний у корані міфічний багатій, який прославився своєю неймовірною скупістю. Згідно легенди, Карун за вороже ставлення до *Муси* був поглинутий землею разом зі своїми скарбами.

К а ф а — сучасна Феодосія.

К е б а б — підсмажене на рожні м'ясо; в поезії вживається як образ виснаженого стражданнями серця.

К е й в а н — Сатурн.

К е р б а л а — місто в Іраці, де 680 р. відбулася битва поміж нащадками Алі та їх супротивниками — омейядами на чолі з Язідом; під час битви загинув син Алі Хусейн та багато його родичів.

К и б л а — сторона світу, куди мусульмани звертаються під час молитви, в бік Мекки. Як метафора — мета найглибших прагнень.

К и з и л б а ш і — дослівно: червоноголові; так називались воїни династії Сефевідів, які носили на голові дванадцять червоних стрічок на честь дванадцяти імамів. Згодом ця назва перейшла на все населення Ірану — шиїтів, на відміну від сунітів, що населяють Середню Азію.

К і к н о с (Какнус) — міфічний покровитель гір.

К у л а н — дикий віслюк.

К у й м а к — юшка з борошна.

Л е й л і — ім'я героїні романтичної поеми «Лейлі та Меджнун», образ вірної коханої.

Л у к м а н — легендарний мудрець і лікар, який нібито прожив 4400 років, знався на травах; його ототожнюють з Гіппократом.

М а г о м е т (М у х а м м е д, М у х а м м а д) — засновник релігії ісламу (570—632), за віруваннями мусульман, останній пророк і посланець аллаха.

М а з а н д е р а н — край у північній частині Ірану.

М а з а р — цвинтар, могила, гробниця мусульманського святого.

М а й я — верблюдиця; часто вживається як синонім дівчини.

М а н с у р — відомий мусульманський еретик, страчений в Багдаді поборниками мусульманської ортодоксії в 922 році, символ жорстокого страждання.

М а м е д - С а п а — брат Махтумкулі, який, за переказами, загинув разом з своїм братом Абдуллою від рук ворогів туркмен — кизилбашів.

М а р и — місто Мерв.

М е д ж н у н — образ невтішного шаленого тужливця, який страждає через розлуку зі своєю коханою — Лейлі. Страждання та пригоди Меджнуна і Лейлі стали темою поеми великого азербайджанського поета Нізамі.

М е д р е с е — вища мусульманська школа.

М е к к а — священне мусульманське місто в Аравії, де знаходиться Кааба.

М е н г л і — ім'я коханої Махтумкулі, з якою йому не судилося побратися.

М е й х а н а — корчма.

М і н а р е т — висока вежа, звідки мулла сповіщає про час намазу.

М і н б а р — підвищення у вигляді кафедри, з якого читають коран та проповіді.

М і р р и х (Мюррих) — планета Марс, символ війн та кривавих сутичок.

М і с р — Єгипет, обітована земля.

М і х р а б — ніша в стіні мечеті, вівтар, якому вклоняються мусульмани, показує напрямок на Мекку.

М у с а — біблійний Мойсей, у мусульман вважається за пророка.

М у ф т і й — тлумач закону, духовна особа.

М у ш т е р і — Юпітер.

М ю р и д — мусульманський послучник, учень піра, наставника, прибічник суфійського ордену в ісламі.

М ю ч е — одне коло 12-річного життєвого циклу.

Н а м а з — п'ятиразова ритуальна молитва мусульман.

Н е м р у д — див. примітку про Ібрагіма.

Н е р — порода одnogорбих верблюдів, символ могутності та благородства.

Н о в р у з (навруз) — день нового року збігається з весняним рівноденням — 21 березня.

Н у ш і р в а н о в і д н і — див. *Шірман-шах*.

О в е з — ім'я одного з співвітчизників Махтумкулі.

О м а р — другий мусульманський халіф (634—644), загартник Ірану, ненависний персам-шиїтам і шанований сунітами.

О с м а н — третій мусульманський халіф (644—656), за життя якого був зібраний і відредагований коран — священна книга мусульман.

П е р і — дух у староіранській міфології, втілений в образ жінки незрівнянної спокусливої краси, образ коханої.

П і р — старець, духовний наставник суфіїв; глава духовної громади.

Р а б а т — фортеця, укріплення.

Р а й с (раїс) — голова місцевої адміністрації в містах та селах.

Р е й х а н — запахуща трава — базилік, васильки.

Р и з в а н (ридван) — райський сад.

Р у м — Східна Римська імперія, тобто Візантія; взагалі — Захід.

Р у с т е м (Рустам) — богатир, головний герой давніх епосів, герой славнозвісної поеми Фірдоусі «Шах-наме», образ мужності, лицарства.

С а а з (саз) — музичний інструмент.

С е н д ж а б с ь к и й — від «сенджаб» — сіра вивірка, з шкурок якої шили дорогий верхній одяг, наприклад, накидку джуббу.

С и д ж и н — великий глек для вина.

С і р а т (сират, пул-сират) — міфічний місток, що завис над пеклом, він тонший за волосину і гостріший від шаблі. Через нього мають перейти усі воскреслі.

С о н г і д а г — гора на півдні Туркменії, де помер Махтумкулі.

С о р о к — магічне число у мусульман, означає «безліч».

С у л е й м а н — біблійний цар і мудрець. В легендах про нього оповідається, що він знав таємниче «вище святе ім'я» бога і тому мав владу над усіма духами, людьми і звірами.

С у ф і й (суфі, сопі, софі) — від арабського «суф» — вовна, мусульманський аскет, чернець, прибічник пантеїстично-містичної течії в мусульманстві.

Т а к и р — неродюча земля.

Т а х і р — герой широко знаної на Сході поеми «Зохран і Тахір».

Т о й — бенкет, весілля.

Т у р а н — давня назва країни, на північному сході від сучасного Ірану, міфічна країна тюрк у давній літературі.

У вейс - Карані (Вейсиль-Кара) — один із найближчих соратників пророка Магомета, образ відважного і відданого воїна.

Фархад — герой широко відомої романтичної поеми і казки «Фархад і Шірін», символ саможертвності, вірного кохання.

Фатіма — донька пророка Магомета — дружина халіфа Алі, вважається у мусульман святою; згідно переказу, Фатіма в своїх листах на той світ після смерті кожного повідомляє про всі лихі і добрі вчинки померлого.

Фетдах (Феттах) — загарбник, епітет Надір-шаха; ім'я одного з воєначальників Надір-шаха.

Хабіб — чоловіче ім'я; коханий, милий, друг.

Хаджі, ходжа — прочанин, який здійснив хадж — сховався на прощу до Мекки.

Хазан — осінній вітер, холодний, жорстокий; символ нещастя.

Хазар, Хазарське море — Каспійське море.

Халіф — глава мусульманської держави.

Ханум — господня, поважне звертання до жінки.

Хатам - Тай — арабський поет, полководець VI ст. з племені аттаї, казково щедро людина.

Хіндустан — Індія, загальна назва країн, що знаходяться на півострові.

Хизр (Хізр) — таємнича істота стародавніх мусульманських легенд. Хизр, одягнений у зелені шати, з'являється заблуканим в пустелі мандрівникам і рятує їх від загибелі.

Хум — великий глиняний глек, на зразок грецької амфори.

Хумай — гамаюн, таємнича птиця староіранських легенд; якщо її тінь впаде на яку-небудь людину, то ця людина стане царем.

Чал — напій з верблюжого молока.

Чаріки — взуття.

Чін-Мачін (Чін і Мачін) — так називались Китай та Індокитай в давній літературі тюрок.

Чіхіль-Тени — казкові істоти, те ж саме, що й *ерени*, допомагають людям у нещасті.

Човдур-хан (Чоудор-хан) — побратим і соратник Махтумкулі, воїн-патріот, який віддав життя за рідну землю.

Шайтан — сатана.

Шам — Сірія.

Шейх — старець, духовний керівник мусульманської громади.

Шербет — солодкий напій.

Шіраз — місто на півдні Ірану.

Шірван-шах (Нушірван, Анушірван; 531—579) — володар Ірану з династії Сасанідів. Відомий у фольклорі та літературі як мудрий правитель, символ справедливості. За часів Шірвана люди буцімто були щасливими.

Шір-Газі (Шіргазі; 1715—1727) — хівинський хан, іменем якого названо медресе, де навчався поет.

Юсуп — біблейський Йосиф Прекрасний, син Якуба (Іакова) з Кангана (Ханаана), проданий своїми братами в рабство. В Юсупа закохалася *Зулейха*.

Ятаган — меч, шабля.

ЗМІСТ

Співучі лінії пісків. <i>Павло Мовчан</i>	5
---	---

ПОЕЗИЇ

Батьківщину хай шукає	33
Саме в цю пору	34
«Устань!» — сказали	35
Сльози проливаю	38
Човдур-хан	39
Фетдах	40
Доля Туркменії	42
Мій сину! — Азаді!	43
Посестра потрібна	46
Я зустрів	47
Не вигоїть серця	48
Я літав, друзі!	49
О доле!	50
Миром — разом	51
Жебрак	52
Ти станеш	52
«Промчався», — сказали	54
Ущедри мене...	55
Халат потрібен	56
Добро і зло	57
Дощу, дощу, царю мій	58
О зглянься наді мною	60
Зникає	61
Твій стан	62
Свято серця	63
Щиро	64
Очі сяють	66
Я плачу	66

Чи ти не бачив?	68
Лунає ридання	70
Не думай піти	71
Покликуючи: Юсуп, Юсуп!	75
Навчися мовчанню	76
Життя марнуєш	79
Виросте колись юнак	80
Побачить хочу я	82
Та серце — ніколи	83
Душу уві сні приніс	84
Очей твоїх він гість	85
Має співець прийти	86
Твій народ	87
Поведеш караван	88
Суперечки ні до чого	89
Не піддавайся недолі	90
Фрагі	91
Серце	92
Ще й халат	93
Кров закапає гаряча	94
Мої ровесники	96
Чи пагорб, чи рівнина	97
Занапали	98
Той вчинок	99
Мене обтужить	100
На голову мою біда	101
Ходім побачимо	102
І мені на світі треба	104
Не відрізни	104
Куди ти?	105
Невмітно зникає	106
Я не знав	108
Настав час	109
Дорога раба	110
Якщо гнів закипить	111
Добра не ждять	112
Хіба не кличе, не шука?	113

Полюбив я	114
В душі	116
Шукаю я	121
Брат Абдулла	122
У кого огира нема...	123
Пліткар	124
Час	126
Кипіння крові — ти	127
Вітром свіжим із Гюргена	129
Перед тобою	130
Одружись	132
Перевівся	133
Залишилась одна зола	135
Серце в Хіндустан простує	137
Сьогодні	139
Пощезне	140
Душа жадає	141
Виявивсь з піском	142
Викрадаєш	143
Крила опуска	144
Скарби	145
Поволеньки зів'яло	146
Не смію	146
Вогонь коханої	147
Печаль зосталася	148
О мої дні	149
Біда-розлука	151
Білий світ ловлю до рук	152
З осені тебе я жду	156
Повнею у небі стала	157
Ховаю від людей	159
Ніяковіюча Менглі	160
Ти, красуне!	161
Не збагну	162
Ти — рана мого серця	163
Осолоди оселя	164
Ці страждання	164

Став віднині	165
Хто ти еси?	167
Впали очі	168
Твої очі карі	169
Літа відійшли	170
Я розлучився з садом	170
Не знає	172
О боже всеблагий!	172
Твій гожий стан	174
Любий, іди до нас	174
Не треба	176
Хто, о друзі?	177
Гори, гей!	178
Наче терен, обріс карлючками	179
Не розумію мови серця, друзі	180
Примітки	184

**МАХТУМКУЛИ
СТИХОТВОРЕНИЯ**

С туркменского

Составление и перевод

Павла Михайловича
Мовчана

Серия «Жемчужины мировой лирики»
Киев, издательство художественной
литературы «Днипро», 1983
(На украинском языке)

Редактор С. К. Жолоб

Художник В. О. Хоменко

Художний редактор А. І. Клименко

Технічний редактор Л. М. Смоляннюк

Коректори Т. Г. Білецька,

А. В. Кудрявцева

Информ. бланк. № 2098.

Здано до складання 05.07.83.

Підписано до друку 07.09.83.

Формат 60×84¹/₃₂. Папір друкарський № 1.

Гарнітура звичайна нова. Друк високий.

Ум. друк. арк. 5,831. Ум. фарб. відб. 6,939.

Обл. вид. арк. 6,582. Тираж 4000. Зам. 3-178.

Ціна 95 к.

Видавництво

художньої літератури «Дніпро».

252601, Київ-МСП,

вул. Володимирська, 42.

Книжкова фабрика «Жовтень».

252053, Київ-53, вул. Артема, 25.

Махтумкулі

М 36 Поезії / Упоряд., перекл. з туркм.,
передм. П. Мовчана.— К. : Дніпро.
1983.— 198 с. (Перлини світової лірики).

До книжки ввійшли кращі поезії класика турк-
менської літератури.

М $\frac{4702540200-178}{M205(04)-83}$ 178.83

С(Туркм)

**ШАНУВАЛЬНИКИ
ПОЕЗІЇ!**

У видавництві «Дніпро»
в серії
«Перлини світової лірики»
готуються до видання
такі книжки:

- І. Такубоку. *Лірика*
- Г. Містраль. *Поезії*
- Г. Аполлінер. *Поезії*
- А. Йожеф. *Поезії*
- Д. Максимович. *Лірика*

571

